

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk

Sterckx, L.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sterckx, L. (2014). *Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk*. AMB.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Dimensies van verschil

2.1 Inleiding: gemengde huwelijken als gevolg van het overwinnen van verschil

Stellen worden ‘gemengd’ genoemd als de partners van elkaar verschillen op een kenmerk dat maatschappelijk relevant wordt gevonden. In dit hoofdstuk onderzoek ik hoe verschillend de partners in gemengde huwelijken nu eigenlijk zijn. We kunnen het verschil tussen de partners op twee manieren benaderen. Als eerste zal ik trachten vast te stellen welke ‘objectieve’ verschillen er zijn, door een aantal kenmerken onder de loep te nemen die in de sociologie worden gebruikt om iemands sociale positie vast te stellen. Hiertoe zal ik kijken naar nationaliteit, etniciteit, opleidingsniveau, beroep, sociale klasse, leeftijd en religie. In de literatuur gelden dit als de belangrijkste punten waarop gemengde paren kunnen verschillen. Verschil heeft een statuscomponent: het geeft ons een idee of de partners elkaars gelijken zijn, dus of het ene verschil het andere ‘compenseert’, of dat verschillen samenvallen en daarmee de sociale afstand tussen de partners doen toenemen.

Een tweede manier om verschil en overeenkomst tussen beiden vast te stellen is door uit te gaan van wat de partners zelf ervaren of zien. Ik vroeg de partners of zij zich situaties voor de geest kunnen halen, waarin zij merken uit verschillende culturen te komen. Deze vraagstelling heeft tot gevolg dat eerder verschillen dan overeenkomsten worden opgemerkt en een flinke botsing tussen de wederzijdse visies blijft sterker in de herinnering hangen dan een terloopse overpeinzing. Botsende opvattingen komen in elke relatie voor. Gemengde stellen hebben net als hun omgeving de neiging om deze verschillen toe te schrijven aan hun verschillende herkomst. Deze kanttekeningen in acht genomen, zijn er toch een aantal gemeenschappelijke punten die de paren aandragen. Objectieve en gepercipieerde verschillen en hun consequentie voor maatschappelijke status behandel ik in paragraaf 2.2.

Door te kijken naar de perceptie van verschil kan ik nagaan in welke mate en op welke manieren stellen met hun partnerkeuze sociale normen overschrijden en daarmee ‘afwijken’ van ‘normale’ huwelijken (vgl. Collet 1996). Ongeacht de objectieve of de door henzelf ervaren verschillen tussen beide partners moeten gemengde stellen zich steeds verhouden tot de stereotiepe beelden die bestaan over gemengde relaties tussen ‘Turk’ en niet-‘Turk’, ‘Marokkaan’ en niet-‘Marokkaan’ en tot de morele oordelen die daarin zijn vervat. Zij ervaren sociale druk om hun verhouding te normaliseren. Gelijkenis is vooral een sociale *performance*: partners in een gemengde relatie zijn voortdurend bezig in hun interactie met elkaar en de buitenwereld overeenkomsten en verschillen te evalueren, te reduceren, te benadrukken en te verdoezelen. In paragraaf 2.3 ga ik nader in op de strategieën die paren ontplooiën om het gepercipieerde verschil tussen hen te verkleinen.

De grensoverschrijdende geliefden hebben zelf ook de maatschappelijke normbeelden voor ogen. Verschillen willen overbruggen die onoverbrugbaar worden geacht brengt twijfel, onzekerheid en bezorgdheid teweeg bij de partners en bij hun naasten, die moeten worden bezworen willen deze relaties standhouden. In paragraaf 2.4 ga ik nader in op de

meest uitgesproken huwelijken van ongelijken die te vinden zijn onder mijn gesprekspartners: die van autochtone vrouwen die een relatie en op termijn een (migratie)huwelijk aangaan met een man in Turkije of Marokko en op de gevolgen die hun ongelijkheid heeft voor hun relatie en hun strategieën van gelijkmaking.

Dit hoofdstuk draait dus om de stelling dat gemengde huwelijken voorkomen naarmate gepercipieerde verschillen die samenhangen met het etnische verschil tussen de partners, worden overwonnen.

2.2 Hoe verschillend zijn de partners?

In deze paragraaf ga ik na op welke ‘objectieve’ en ‘subjectieve’ kenmerken de partners van de gemengde paren die ik interviewde van elkaar verschillen. Daarbij zal blijken dat op de hardheid van zogenaamd ‘objectieve’ kenmerken heel wat valt af te dingen. We zullen bovendien zien in hoeverre verschil leidt tot statusongelijkheid tussen de partners en of deze in strijd is met de norm van vrouwelijke hypergamie.

2.2.1 Nationaliteit, etniciteit en uiterlijk

Volgens de CBS-definitie is een Marokkaan iemand die in Marokko geboren is, of van wie een van de ouders in Marokko geboren is. Dezelfde definitie geldt ook voor andere groepen. Veel leden van etnische minderheden hebben de Nederlandse nationaliteit. Dat wil zeggen dat de partners van de meeste stellen in dit onderzoek dezelfde nationaliteit hebben. Sommige hebben daarnaast ook andere paspoorten of nationaliteiten. Maar dat geldt niet voor iedereen: in een aantal gevallen is de partner (nog) niet genaturaliseerd. Omdat in Turkse en Marokkaanse kring veel met partners uit het herkomstland wordt getrouwd (Esveldt et al. 1995; Hooghiemstra 2003; Gijsberts et al. 2012), komt het vaak voor dat partners in Nederland tot dezelfde etnische groep worden gerekend, maar niet dezelfde nationaliteit hebben. Ik beschouw deze stellen als niet gemengd en ze vallen dus buiten mijn onderzoek, ofschoon er wel verschillen zijn tussen mensen die in Turkije of Marokko zijn opgegroeid en mensen die in Nederland zijn opgegroeid. Wel volgde ik paren waarvan de partners zowel verschillen naar etniciteit als naar nationaliteit: Nederlandse vrouwen die trouwden met een partner met de Turkse of Marokkaanse nationaliteit, onder wie vakantieliefdes uit Turkije en Marokko.

Kinderen van gemengde paren zijn volgens de bovenstaande afbakening van etniciteit allochtoon. Relatief veel van mijn gesprekspartners zijn zelf kinderen uit een gemengde relatie.

Rachida en Ahmet

Ahmet en Rachida hebben samen wel drie nationaliteiten: Ahmet, een huwelijksmigrant uit Turkije, brengt de Turkse nationaliteit in, Rachida als kind uit een gemengd huwelijk de Nederlandse en de Marokkaanse. Hoewel zij in de statistieken van gemengde huwelijken niet meetellen omdat beide partners allochtoon zijn, verschillen zij zowel naar nationaliteit als naar etniciteit. Rachida gaat samen met een vriendin op vakantie naar Turkije en wordt verliefd op Ahmet, die daar gedurende het toeristisch seizoen in de horeca werkt. Binnen een halfjaar zijn ze getrouwd. Een week na de bruiloft is Rachida weer alleen in Nederland en begint het lange administratieve gevecht om Ahmet te laten overkomen. Rachida moet als referent aan de inkomenseis voor partnermigratie voldoen. Ahmet

moet conform de regels in die tijd inburgeren in het buitenland. Een jaar na het huwelijk is alles rond en komt hij naar Nederland. Het stel woont een aantal maanden in bij Rachida's moeder. Als ik hen interview, weer een jaar later, hebben ze net hun eigen huisje in Haarlem en is Rachida zwanger. Hun kind zal drie nationaliteiten hebben en in Nederland als (tweedegeneratie-)Turk in de statistieken verschijnen. Ahmet moet binnenkort weer een examen Nederlands afleggen om zijn verblijfsvergunning te kunnen behouden. Het stel heeft er alle vertrouwen in dat hij het redt, hij pikt de taal aardig op en heeft zelfs een baan kunnen bemachtigen, weer in de horeca.

Een verschillende nationaliteit is vandaag de dag misschien wel de meest concrete bron van machtsverschil tussen de partners van gemengde stellen: deze status bepaalt welke mogelijkheden partners hebben om in een ander land dan dat waarvan ze de nationaliteit bezitten te verblijven, te werken en een gezin te stichten. Met name of iemand een Europese (EU) nationaliteit bezit of die van een westers of een niet-westers derde land is van belang. De meeste paren in dit onderzoek verschillen niet naar nationaliteit – beide partners zijn Nederlands – anders dan de eerder aangehaalde Ahmet en Rachida en verder ook Alie en Osman, Iris en Talip, Malika en Soufiane, Anouar en Amina, Elise en Mohamed en de meeste informanten van het seni-seviyorumforum. Verderop besteed ik meer aandacht aan gemengde paren waarvan een van de partners huwelijksmigrant is en de invloed van het verschil in nationaliteit op de partnerrelatie.

Ik haalde reeds aan dat er gemengde stellen zijn waarvan partners volgens de officiële lezing tot dezelfde etnische groep van Turken of Marokkanen behoren, maar binnen die groep tot verschillende etnische minderheden: bijvoorbeeld Berbers getrouwd met Arabieren of Turken met Koerden. In Nederland wordt etniciteit niet op een dergelijk verfijnde manier geregistreerd. Deze stellen en hun omgeving vinden wel dat er sprake is van een gemengd huwelijk en deze relaties worden meestal ook niet zonder slag of stoot geaccepteerd. Ceyda en Haci zijn beiden van Turkse origine, maar Haci is daarenboven Koerd. Ze ontmoetten elkaar in Amsterdam en werden verliefd.

Ceyda: M'n ouders accepteerden het niet, vanwege het verschil tussen Turken en Koerden. Toch kon ik geen afscheid van hem nemen ... en dan ja, die telefoontjes naar mijn vader vanwege die vrienden van m'n neefje, weet je? Ja, we hebben Ceyda gezien, ze is weer met die klootzak en dergelijke. (...) Toen hadden ze iets van, nee, hij mag het niet worden. Weet je wel die Turkse actie waarbij ze dan zeggen jij gaat met die vrouwen? En die jongen uit Turkije was mijn vaders ooms zoon. (Ceyda - uit het onderzoek voor 'Liefde op Maat', Sterckx en Bouw 2005)

Hoewel ik een aantal van op deze manier gemengde stellen van Turk en Turk, Marokkaan en Marokkaan heb gevolgd, komen zij niet systematisch terug in de hierna volgende analyse. Zij ondervinden weliswaar eveneens, zij het mildere blijken van afkeuring van hun omgeving dan andere gemengde stellen, maar het gaat bij hen – binnen de Nederlandse context – toch niet om een huwelijk met een 'vreemdeling' zoals dat het geval is bij de andere paren in dit onderzoek. Als dit verschil de omgeving buiten de betrokken families al opvalt, is de reactie al gauw 'het is toch een landgenoot', die vanuit het perspectief van een minderheidsgroep in een immigratieland een betrekkelijk gelijke achtergrond heeft. Een gemeenschappelijke taal, ervaring of kennis is snel gevonden. Ook families die

het aanvankelijk moeilijk hebben met een etnisch gemengd huwelijk van herkomstgenoten, komen na de eerste schrik doorgaans snel tot deze opstelling.

Ten slotte wil ik ingaan op de verschillen in uiterlijk, die we op basis van etnisch verschil zouden verwachten. Uiterlijke kenmerken vormen de minst eenduidige aspecten van etniciteit, maar horen er wel bij. Waar in de Verenigde Staten het begrip 'ras' vrij gangbaar is in de samenleving en binnen de sociologie, is dat begrip in de Europese context zwaar beladen. Hier worden uiterlijke kenmerken als huid-, haar- en oogkleur, haartype, gezichtskenmerken en lichaamslengte die meer dan gemiddeld voorkomen onder mensen uit hetzelfde geografische gebied als onderdeel van etniciteit gezien. Daarom verwachten we dat etnisch gemengde paren uiterlijk als zodanig herkenbaar zijn, maar dat blijkt voor de aan dit onderzoek deelnemende stellen vaak niet het geval. Opvallend veel van de niet-Turkse of niet-Marokkaanse partners hebben een uiterlijk dat voor mediterrane kan doorgaan: licht getinte huid, donker haar en donkere ogen. Dat geldt voor de half-Molukse Liliane, de kwart Congolese Bilal*, de Portugees-Italiaanse Gustavo, de Antilliaanse Anouar*, de Italiaanse Mario, de Nederlands-Tunesische Malika en de Iraanse Bahram. Bilal vertelt hoe zijn mediterrane uiterlijk hielp om door zijn schoonouders in de familie te worden geaccepteerd. Een aantal niet-Marokkaanse echtgenoten van Marokkaanse vrouwen, die tot de islam zijn bekeerd – hierboven voorzien van een * – gaat door het leven onder een nieuwe islamitische naam. Op basis van hun voornamen zijn de partners dus niet als gemengd stel te herkennen. Om dat te benadrukken krijgen de bekeerde partners ook in dit boek een moslimnaam.

Bilal en Farida

Als Bilal – met zootje in de wandelwagen – mij komt afhalen bij het station herken ik in de man die me staat op te wachten niet meteen een mede-Belg. Bilal heeft een mediterrane uiterlijk: hij heeft golvend zwart haar en een lichtbruine tint. Het is echt een 'Marokkaanse' papa die daar staat, maar wel een 'Hollandse Marokkaan': het wandelwagentje heeft een knaloranje voering. Thuis wacht zijn vrouw Farida, een in Marokko geboren, maar in Utrecht getogen Berberse, ons op. Zij is lichter van tint dan haar man, met donkerbruine lokken. Hun zootje zit qua tint precies tussen de twee in en heeft net als vader en moeder donkere ogen en een slag in het haar. Bilal is, zijn uiterlijk ten spijt, een Belg: hij is geboren en opgegroeid in Antwerpen. "Mijn vader is zwart. Zijn vader is een blanke en zijn moeder is nog zwarter, maar dat is een originele Congolese. Mijn grootvader was een Brusselaar, die is daarnaartoe gegaan, net afgestudeerd, ook ingenieur en die wilde het avontuur. En die is toen naar de Congo gegaan. Later werd het heel onrustig daar. Toen heeft hij al zijn kinderen naar België gestuurd. Mijn vader is hier alleen aangekomen in Antwerpen toen hij veertien was, hij is hier opgevangen door zijn zus. Tijdens zijn studie in Antwerpen heeft hij mijn moeder leren kennen. Zij is ook een mengelmoes: zij is geboren in Luxemburg, van een Frans-Hongaarse vader en een Duitse moeder met Deense roots. Ik heb eens een stamboom gemaakt voor onze zoon: dat is heel interessant om te zien." Het feit dat Bilal voor 'Marokkaans' door kan gaan, is volgens het stel een belangrijke reden geweest dat Farida's ouders uiteindelijk minder bezwaar hadden tegen hun huwelijk dan ze hadden verwacht. "Ik heb natuurlijk niet het uiterlijk van een 'Belg' of een 'Nederlander': meestal denken ze dat ik een 'Marokkaan' of een 'Arabier' ben. Ik weet nog goed, de allereerste keer dat ik bij Farida thuis kwam. Haar broertje kwam mij ophalen thuis. En ik stap daar uit de auto en ik loop naar de voordeur met mijn plastic tassen, want je hebt dan suiker en zo bij, ik kom daar bij de deur, zegt haar broer: 'Bel maar aan!'. Dus ik bel aan en die vader doet de deur open, die duwt mij zo opzij en zegt:

‘Waar is hij?’ En haar broer die zei: ‘Waar is wie?’, ‘Ja, die Belg! Die zou je toch meeneemen?’, ‘Die staat naast je.’ En hij keek zo naar me: Belg? ‘Vooruit, kom binnen’, zei hij. En hij nam mij bij mijn arm en hij trok mij naar binnen ... ja, dat was super leuk!”

Er is op zich aardig wat verschil in uiterlijk tussen Marokkanen of Turken van verschillende regio's in het herkomstland. Onder Marokkanen uit het noorden komen een lichtere teint, lichtere haarkleuren en blauwe of groene ogen vaker voor dan onder die uit het zuiden. In het zuiden van Marokko bestaan gemeenschappen van donkere Berbers, afstammelingen van zwarte slaven uit Sub-Sahara Afrika. Turkije bevindt zich op de grens tussen twee continenten en dat zie je terug in het uiterlijk van haar bevolking: er zitten mediterrane, Slavische en Aziatische types tussen. Ook de partners van homogeen Turkse of Marokkaanse paren kunnen dus uiterlijk veel van elkaar verschillen.

Uiterlijk verschil tussen partners kan leiden tot een statusverschil tussen beide. Dat hangt ervan af of hun uiterlijk overeenkomt of verschilt van het somatisch normbeeld (Hoetink 1962) dat bij hun herkomstgroep hoort. Hoe iemand wordt bejegend door onbekenden is in belangrijke mate afhankelijk van uiterlijk.

Iris: Talip ziet er niet als een typische Turk uit, dus ook Turkse mensen herkennen hem ook niet altijd als zodanig. Het is gewoon heel stompzinig, maar het feit dat hij een bril draagt helpt bijvoorbeeld ... hij is dus kennelijk geen schoonmaker. De mensen denken dus, ‘hij leest dus kennelijk wel eens een boek’ of zo. Op een of andere manier maakt dat in zijn uitstraling veel uit. Als je hem ziet denk je niet meteen aan een Turk, hij ziet er niet uit als een klassieke gastarbeider met een grote snor.

En dan is er ten slotte het historische en hardnekkige statusverschil tussen ‘blank’ en ‘zwart’, waarbij een lichtere teint nog steeds in veel samenlevingen hoger wordt gewaardeerd, omdat het met een hogere statuspositie wordt geassocieerd. In Nederland worden ‘Marokkanen’ en ‘Turken’ niet als 100% ‘blank’ gezien: hun uiterlijk wordt aangeduid als ‘donker’, of ‘licht getint’. Onder ‘Marokkaanse’ en ‘Turkse’ jongeren wordt dit met een geuzenattitude herhaald. Maar ook zij refereren aan de statushiërarchie met betrekking tot huidskleur. Uit de internetfora voor Marokkaanse jongeren blijkt dat een meer ‘Europees’ voorkomen, dat wil zeggen sluijk, blond of lichtbruin haar en groene of blauwe ogen en een lichte huid ‘mooier’ wordt gevonden dan een donker uiterlijk, hoewel er ook een trend bestaat om de natuurlijke Marokkaanse schoonheid te herwaarderen en dus niet langer haren te ontkrullen en blonderen, of blekende crèmes te gebruiken. Marokkanen en Turken zijn op hun beurt gemiddeld lichter getint dan Creoolse Surinamers, Antillianen of West-Afrikanen in Nederland. Er wordt in sommige Turkse en Marokkaanse kringen neergekeken op groepen met een donkerdere huidskleur. Waar de keuze voor een ‘blanke Nederlandse’ partner tot afkeuring maar wel begrip leidt, is het laatste ver te zoeken bij de keuze voor een donkergetinte ‘Afrikaan’, ‘Surinamer’ of ‘Antilliaan’.

Nursen: Die kleur, dat vinden ze echt erg ... Op een gegeven moment ben ik met hem [haar Surinaamse ex-man] naar Turkije gegaan, naar zo'n chique badplaats van de Turkse elite zeg maar. Want mijn neef is rechter en die kwam dan ook daarnaartoe. Nou, die schaamde zich kapot ... We kregen gewoon bananenschillen naar ons toe gegooid als we daar ... ja, dat was echt een ramp. Maar ook bij de douane gewoon, mannen op straat die dan tegen mij in het Turks zeggen van, wat heb je bij hem gevonden dat wij niet hebben ... Heel naar!

Uit reacties op Marokkaanse en Surinaamse internetfora over gemengde Surinaams-Marokkaanse stellen blijkt dat verschil in huidkleur aan beide zijden een verschil in status symboliseert, waarbij licht 'beter' is dan donker.

Xxx1: Steeds meer negers kiezen voor een Marokkaanse vrouw en laten hun sisa's links liggen. Wanneer ze met hun Marokkaanse meid op straat lopen, voelen ze zich heel wat. Het is net als toen ze massaal met die ptata meids gingen. Nu hebben ze die Mocro chicks ontdekt. Zijn wij negerinnen niet goed genoeg meer voor ze?

Xxx2: Als je inderdaad toevallig op Itje val oké, maar sommige jongens gaan er specifiek naar op zoek en dat alleen omdat ze zich dan beter voelen en dat ze een lichte meid met krullen ...! En als je om die reden een Marokkaanse gaat zoeken vind ik het wel jammer, want er zijn genoeg Surinaamse meisjes die niet wit zijn met krullen maar toch leuke meiden zijn (Mamjo Forum, geraadpleegd op 02-05-2009)

De reacties op de internetfora over donkere mannen met Marokkaanse of Turkse vrouwen zijn een uitgelezen voorbeeld van de seksuele afgunst van *peers*, waar ik op terugkom in hoofdstuk 6.

2.2.2 Opleidingsniveau en beroep

Opleidingsniveau is in onze samenleving een van de meest invloedrijke factoren in het leven van mensen. Niet alleen bepaalt het lange tijd de omgeving waarin het leven van jongeren zich afspeelt, maar ook tot welke milieus ze later toegang hebben. Opleidingsniveau bepaalt voor een groot deel iemands kansen op de arbeidsmarkt en daarmee de sociaaleconomische positie. Opleidingsniveau beïnvloedt smaken en opvattingen: waar, met wie en in welke activiteiten mensen zich bij voorkeur ophouden. We gaan meestal om met anderen met ongeveer een vergelijkbaar opleidingsniveau en trouwen vaker dan door toeval is te verklaren met partners met hetzelfde opleidingsniveau (Ultee 1996; Latten 2005). Talip en Iris kregen vanwege een gedeelde opleidingsrichting de kans om samen te werken en elkaar vaker te zien, hetgeen een voedingsbodem bleek voor hun zich voor elkaar ontwikkelende gevoelens.

Iris en Talip

Talip, afkomstig uit een klein dorpje in de provincie Eskişehir in Centraal Turkije, kwam naar Nederland in het kader van zijn studie farmacie. De basisopleiding had hij afgerond en het komt vaker voor dat studenten de twee laatste jaren in het buitenland gaan studeren, liefst in Amerika. Maar omdat Talip familie heeft in België en Nederland, komt hij in Utrecht terecht waar hij aan de universiteit als student wordt aangenomen. Tot zijn schrik wordt zijn Turkse opleiding niet zonder meer gelijkgesteld aan de Nederlandse opleiding en moet hij grote delen van de studie overdoen. Omdat je tijdens een studie meer leert dan een vak alleen, begint hij er toch aan. Om zijn verblijfsvergunning niet te verliezen moet hij binnen het jaar Nederlands spreken op academisch niveau. De taalles waar hij op zit voldoet niet en hij gaat in een buurthuis extra lessen volgen. Zijn docent, in het klasje met allemaal werkende en relatief hoogopgeleide mannen, is Iris. Zij is de dochter van een Française en een Nederlander, in Utrecht opgegroeid, en medisch bioloog van opleiding. Zij doet promotieonderzoek maar om wat afwisseling te hebben ten opzichte van het laboratoriumwereldje, is ze docente Nederlands voor nieuwkomers in het buurthuis. Ze is sceptisch ten aanzien van avances van haar studenten: voor een aantal

zou een Nederlandse vrouw handig uitkomen in het kader van de verblijfsvergunning. Maar met Talip voelt ze een klik. Beiden denken ze dat dit te maken heeft met een gedeelde achtergrond in de exacte wetenschappen. Bovendien heeft Iris op een gegeven moment een assistent nodig die Turks spreekt, Talip zoekt een bijbaantje en ze gaan samenwerken. De relatie komt in een stroomversnelling terecht, mede door problemen rond Talips verblijfsstatus en na een jaar wonen ze samen, zijn ze getrouwd en heeft Iris haar promotietraject afgerond.

De partners van de gemengde stellen in dit onderzoek verschillen zelden naar opleidingsniveau: meestal zijn beiden hoogopgeleid. Zij behoren – in potentie althans – tot de dubbele winnaars waar Latten (2005) het over heeft. In de praktijk vertaalt een hoog opleidingsniveau, met name bij de allochtone partner, zich niet altijd in een goed betaalde baan. Ook zijn de kansen dat een hoog opleidingsniveau leidt tot een goed inkomen niet evenredig verdeeld over de seksen: bij een gelijk opleidingsniveau heeft de vrouw gemiddeld een lager en minder stabiel inkomen dan de man (Merens et al. 2012).

De vrouwen met een eerstegeneratie man van Turkse of Marokkaanse herkomst zijn doorgaans hogeropgeleid en hebben beter betaalde banen dan hun partner. Dit is het geval bij Geesje en Abdelkrim, Mieke en Ismael, Ahmet en Rachida, Alie en Osman en Mohamed en Elise. Hierbij moet opgemerkt worden dat het Nederlandse equivalent van het door de mannen in eigen land bereikte opleidingsniveau, soms moeilijk vast te stellen is. In deze gevallen hebben de mannen in ieder geval een middelbaar opleidingsniveau, maar door de beperkte kansen in hun eigen land en als migrant in Nederland werken ze in de praktijk onder hun niveau, ook omdat hun diploma's niet als gelijkwaardig worden erkend. Autochtone vrouwen met een (huwelijks)migrant als partner zijn relatief vaak kostwinner of degene met de 'betere' baan (vgl. Devillé 2008; Sterckx et al. 2014).

Dat druist in tegen de vrijwel universele norm, dat bij een paar de man een hogere statuspositie heeft dan de vrouw, in het bijzonder waar dit betrekking heeft op kansen om een inkomen voor het gezin te verwerven. Aan die norm voldoen – van de overige naar opleidingsniveau gemengde stellen – Farida en Bilal en Naïma en Bahram. Daarom roept het verschil in opleidingsniveau en professionele status, dat overigens bij het laatste koppel erg gering is, weinig vragen in de omgeving noch spanningen tussen de partners op. Najib daarentegen is lageropgeleid dan Julia en merkt dit zelf ook op als een verschil tussen hen beiden, maar dan in positieve zin. Hij ziet een hogeropgeleide vrouw als een uitdaging om voor zichzelf naar een hoger niveau te streven.

Najib: Ja, ik zit op school, op het mbo. Dit jaar ben ik klaar en wil ik verder gaan op het hbo. Mede omdat mijn vriendin hoog studeert en dat geeft mij de motivatie om verder door te gaan, zodat de kloof niet te groot wordt.

Iets dat nauw samenhangt met opleidingsniveau maar er toch niet helemaal mee samenvalt, is het beroep dat mijn gesprekspartners uitoefenen. De werkvloer is een belangrijke ontmoetingsplek voor moderne paren en zo ook voor gemengde stellen. Als ze hetzelfde vak beheersen, kunnen partners zich meer inleven in elkaar en in de situaties die ze op het werk – dat toch een groot gedeelte van het dagelijks leven van een volwassene in beslag neemt – tegenkomen. Saba en Mathijs hebben hun halve leven samengewerkt.

Saba en Mathijs

Ik interview Saba in het café-restaurant dat ze uitbaat met haar man en zwager. Dat was voor ons de meest voor de hand liggende ontmoetingsplek aangezien ze hier vrijwel dagelijks te vinden zijn. Mathijs is aan het werk in de keuken, Saba doet de zaal en loopt gedurende het gesprek regelmatig weg om klanten van een hapje of drankje te voorzien. Achterin slaapt hun baby in zijn Maxi-Cosi, de oudste zit op school. Door familiale problemen bracht Saba als puber een jaar door in Marokko, hetgeen haar – terug in Nederland – op een ernstige leerachterstand kwam te staan. Voordien wilde ze graag doorstuderen, geneeskunde liefst, maar uiteindelijk komt ze terecht op de hotelschool. Saba is een rebel en is als puber veel op straat te vinden. Mathijs leert ze kennen in de buurt. Hij werkt in het pannenkoekenhuis van zijn vader. “Hij sprak me aan op straat en vroeg of ik bij hem wilde werken. Nou en van het een kwam het ander ... we vonden elkaar meteen leuk. Ze hadden ook een kiosk, hij stond daar uitjes te bakken en ik ijsjes te verkopen. Heel romantisch! Dat hebben we zes jaar gedaan zo met zijn tweetjes in dat kioskje.” Saba en Mathijs brachten zo het grootste deel van elke dag met elkaar door, behalve de uren die Saba thuis was, want haar familie mocht in die tijd niet weten van haar verkering met een Hollandse jongen. “Het was liefde op het eerste gezicht”, zegt Saba, “en sindsdien zijn we letterlijk onafscheidelijk.”

Vijf van de informanten studeren nog; we weten niet welk beroep ze na afloop van hun studie zullen uitoefenen, maar hun studie leidt op tot beroepen van dezelfde statuscategorie als die van hun partner. Ook heb ik van sommige partners – als die niet bij het interview aanwezig waren – te weinig gedetailleerde informatie over hun beroep. Bij Saba en Mathijs, Jane en Mehmet, Toufik en Jantine en Soufiane en Malika oefenen beide partners hetzelfde beroep uit.

Van degenen met verschillende beroepen zitten de meesten in dezelfde International Standard Classification of Occupations (ISCO-)schaal. Waar dat niet zo is, heeft de man meestal een hogere status. Bilal en Farida leerden elkaar kennen op het werk, waar Bilal bij R&D werkt en Farida bij de administratie. De vrouw heeft een hogere professionele status dan de man in het geval van Saloua (die juridisch assistent is) en Karim (die technicus is), Rachida (die secretaresse is) en Ahmet (die bartender is) en bij Iris (die universitair docent is) en Talip (die apothekersassistent is). Ook hier zijn de verschillen in beroepsstatus niet heel erg groot.

Status gerelateerd aan werk wordt beïnvloed door de stabiliteit van een betrekking, of iemand in vaste of tijdelijke dienst is, en voltijds of in deeltijd werkt. Een statusverschil op basis van het beroep dat partners uitoefenen kan daardoor worden tenietgedaan, of er blijkt toch statusverschil te bestaan tussen partners met hetzelfde beroep. Op basis van verschil in arbeidsvoorwaarden zien we verschillen in de statusverhouding van degenen die hetzelfde beroep uitoefenen. Malika heeft een stabielere baan dan Soufiane, Jantine een meer stabiele baan dan Toufik.

Over het algemeen kunnen we vaststellen dat de stellen een gelijk opleidings- en beroepsniveau hebben en dat waar er verschil is, dit samenhangt met de ‘gevestigde status’ van de partners: autochtonen hebben vaker ‘goede banen’ – conform hun opleidingsniveau en stabiel – dan allochtonen, kinderen van immigranten vaker dan degenen die als volwassene immigrerden. Dit druist behalve in het geval van Farida en Bilal en Naïma en Bahram in tegen de maatschappelijk breed gedragen norm dat de man een hogere positie heeft dan zijn vrouw. De partners van een immigrant kunnen de lagere beroepsstatus van hun man echter toeschrijven aan het feit dat hij een relatieve nieuwkomer is, waardoor hij

een lager beroepsniveau heeft dan hij in eigen land had kunnen hebben. Saloua en Karim vormen de grote uitzondering: zij, van Marokkaanse origine, is hogeropgeleid en heeft een hogere beroepsstatus, zij het niet noodzakelijk een hoger inkomen dan haar autochtone echtgenoot.

2.2.3 Sociale Klasse

Onder ‘trouwen binnen de eigen kring’ wordt van oudsher verstaan dat echtelieden uit twee families komen met eenzelfde positie op de maatschappelijke ladder. ‘Ons soort mensen’ heeft eenzelfde levensstandaard en leefwijze (leefstijl), die men beoogt van generatie op generatie door te geven. Via de vraag ‘Wat doet je vader?’, wereldwijd gesteld aan miljoenen huwelijkskandidaten, proberen ouders iets te weten te komen over de familie en sociale omgeving waaruit de aanstaande komt, met wat voor soort normen en waarden hij of zij is opgegroeid en wat een huwelijk met deze familie hun te bieden heeft in letterlijke zin – in termen van geld of bezit – en in figuurlijke zin – in termen van aanzien en toegang tot de betere kringen. Het gaat dus om meer dan de persoonlijke positie van de partners, het gaat ook om hun opvoeding en om hun aanspraak op over diverse generaties opgebouwd economisch, sociaal en cultureel kapitaal.

Bij migrantenfamilies is echter moeilijk te bepalen wat hun sociale klasse precies is: is dat hun – meestal lage – positie in het land van vestiging of hun positie in het land van oorsprong? Voor een aantal Turkse en Marokkaanse families, waarover ik in het kader van dit onderzoek informatie verzamelde, betekende hun migratie een tuimeling naar beneden op de sociale ladder (vgl. Bouras 2012). Vrijwel alle ouders en sommige grootouders van de geïnterviewde Turken en Marokkanen behoren (voor zover ze hier wonen) in Nederland tot de lagere klassen: vader is of was fabrieksarbeider en moeder is huisvrouw of werkte als fabrieksarbeidster of schoonmaakster. Dit zegt echter weinig over de positie van de familie in het land van herkomst of de habitus die ze daaraan overgehouden hebben. Gaan we uit van de lage sociaaleconomische positie die de ouders in Nederland bekleden, dan is het klassenverschil met hun partners aanzienlijk. Maar terwijl het gros van de Turkse en Marokkaanse gastarbeiderfamilies van het platteland kwam, nauwelijks enige scholing had genoten en in eigen land daarmee tot de lagere sociale strata behoorde, komt een opvallend aandeel ouders van gemengd gehuwden uit een hoger sociaal milieu. De ouders van Toufik, Naïma en Farida behoren tot de plattelandselite, Abdelkrim groeide op in het huishouden van de gouverneur van de streek. De ouders van Souad onderscheiden zich op een andere manier: ze kwamen uit een stedelijke omgeving en hadden meer opleiding genoten dan de gemiddelde eerstegeneratie-Marokkanen in Nederland.

Souad: Mijn vader heeft zijn middelbare school afgemaakt en dan nog een jaar op de universiteit. En mijn moeder heeft de middelbare school afgemaakt en die spreekt heel goed Frans. Tenminste, vroeger sprak ze heel goed Frans, sinds ze hier is heeft ze daar niet veel gelegenheid meer toe. En mijn vader sprak vroeger heel goed Spaans. Ze konden lezen en schrijven. Maar ze hebben er niet veel mee kunnen doen. Want mijn vader werkte in de fabriek en in die tijd waren er geen Nederlandse lessen. Dus het enige wat je kon leren was wat je in de fabriek nodig had. Mijn vader is nu met pensioen en mijn moeder die werkt ook al een tijdje niet meer. Maar ze heeft lang gewerkt als schoonmaakster.

Onder de Turkse ouders is een specifieke categorie die niet als gastarbeider, maar als politiek vluchteling naar Nederland kwam; de ouders van Eylem zijn gevluchte intellectuelen. Ook Mehmet en Yalda komen uit families met relatief veel cultureel kapitaal. Migratie binnen een land of over landsgrenzen heen vertroebelt de klassenverhoudingen. Het is dus mogelijk dat de gemengde stellen meer gemeen hebben qua klassenachtergrond dan valt vast te stellen op basis van de huidige sociaaleconomische positie van hun ouders.

Klassenverschil tussen de partners is belangrijk en met name verschil in habitus kan huwelijkspartners parten spelen zonder dat ze dit zelf herkennen als verschil gebaseerd op klasse. Toch zijn er ook stellen die het feit dat ze tot dezelfde klasse behoren aanvoeren als punt van overeenkomst: bijvoorbeeld Jane en Mehmet die uit onderwijzersfamilies komen.

Jane en Mehmet

Jane en Mehmet leren elkaar kennen op de docentenopleiding, waar ze in dezelfde klas zitten. Ze waren elkaar als klasgenoten al eerder opgevallen, maar als ze samen een opdracht moeten maken, slaat de vonk over. Mehmet is 25, in Nederland geboren en getogen. Zijn familie komt uit een dorpje in de buurt van Istanbul, hoewel de familie van zijn vader ook lange tijd in West-Thracië (Griekenland) heeft gewoond. Zijn opa en oma van vaderskant kwamen als gastarbeiders naar Nederland. Jane, 22, komt uit een middenklasse gezin. Zij en Mehmet hebben hetzelfde opleidingsniveau en hetzelfde beroep, hij als docent Engels en zij als docent Nederlands, maar ze komen ook beiden uit een familie van docenten. Mehmet werkt zelfs op dezelfde school als zijn vader. “Er zijn aardig wat docenten bij ons thuis. Mijn pa, mijn oom en tante ... Mijn pa die was een beetje een kwa-jongen vroeger, hij heeft een technische school afgerond en daarna een paar jaar in een fabriek gewerkt. Uiteindelijk heeft hij in de fabriek een opleiding gedaan tot docent techniek. Daar heeft hij vijf jaar over gedaan geloof ik en daarna begon hij op een school. Hij heeft zich eigenlijk vrij ver ontwikkeld, van waar hij begon. Mijn moeder heeft in Turkije de middelbare school afgerond, wilde daar eigenlijk medicijnen studeren maar dat ging niet door vanwege het huwelijk. Toen is ze naar Nederland gekomen en heeft ze ook een tijdje in de horeca gewerkt. Ze heeft ook een kappersopleiding afgerond, maar daarna is ze huisvrouw geworden. Nadat de kinderen kwamen, heeft ze maar een jaar gewerkt. Mijn opa en oma woonden hier. Ik weet dat mijn opa in Griekenland ook een opleiding heeft gehad. Mijn oma is na de basisschool niet verder gegaan, maar die heeft zich hier in de fabriek – bij Philips werkte ze – weer verder ontwikkeld. Mijn grootouders in Turkije zijn ook hoogopgeleide mensen, mijn moeder heeft twee broers die docent zijn. Ja, daarbuiten werken er ook nog wel een paar in de bouw en in de landbouw.” Bij Jane in de familie zijn de docenten iets minder dik gezaaid, toch heeft ze een gevoel van herkenning bij het soort familie waar Mehmet uit komt. “Mijn vader en moeder werken allebei. Mijn vader is hoofd personeelszaken en mijn moeder is secretaresse, zij heeft ook altijd gewerkt. Mijn opa en oma van vaderskant ... mijn opa heb ik nooit gekend, mijn oma is ... juf! Dus het zit ook bij mij in de familie.”

Ook Bilal en Farida stellen beiden afkomstig te zijn uit hogere statusfamilies: Bilal komt uit een familie van ingenieurs, zijn vader en grootvader waren ‘blanken’ in Belgisch Congo, Farida komt uit een familie van op regionaal niveau beroemde ‘verzetsstrijders’ en leiders van de Berbers tegen de Marokkaanse overheid. Ze stellen de bij een elitaire positie behorende normen en waarden te hebben meegekregen, al kunnen ze dat niet op een voor de hand liggende manier vertalen naar een overeenkomstige klasse.

2.2.4 Over mannen en vrouwen

Gemengde paren echoën in hun zelfpresentatie de stereotiepe beelden die bestaan omtrent de eigen herkomstgroep en die van de partner. Als we hen vragen naar de verschillen die ze zelf opmerken, refereren ze onvermijdelijk aan die kenmerken waarvan de beeldvorming 'voorspelt' dat verschil tot problemen leidt: de man-vrouwverhoudingen en het geloof. Dat geeft aan dat de partners gewend zijn zichzelf te verhouden tot de beeldvorming over de herkomstgroepen en gemengde relaties. Maar verschil op deze aspecten blijkt ook werkelijk een potentiële bron van conflict.

De maatschappelijke beeldvorming is dat de opvattingen van niet-westerlingen en westerlingen over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen in een huishouden sterk verschillen. Verschillende informanten geven aan dat zij inderdaad met andere ideeën over de man-vrouwverhouding zijn opgegroeid dan hun partner. Ze vergelijken de bijdrage die hun partner levert aan bijvoorbeeld het huishouden en de verzorging van de kinderen met de opvattingen daarover die ze in hun eigen opvoeding hebben meegekregen. Daarbij vervallen ook zij in veralgemeningen omtrent de taakverdeling tussen de seksen in hun herkomstgroep en die van de partner.

Saloua: [Mijn huishouden is] ... eerder Nederlands, denk ik. Dat is ook echt een voordeel! Ja, hij helpt wel in het huishouden. Nou ja, hij kan weliswaar niet echt koken of zo, maar dan schilt hij een uitje, dat doet hij wel. En hij helpt dus in ieder geval ook. Dat heeft hij van huis uit meegekregen, dat ziet hij daar ook, dat zijn vader dat ook doet. Dat wel meer Hollandse mannen dat ook doen. Nou ja, koken doe ik wel vaker, maar de was ophangen of dat soort dingen doet hij wel. En het is ook niet erg dat we niet altijd warm eten of iets. Als ik 's avonds later ben, doen we een pizza in de oven of bestellen we iets. Het is niet zo dat ik dan nog moet gaan koken. Tja, als je tegen een Marokkaanse man zou zeggen, nou vandaag eten we gewoon een boterham in plaats van avondeten omdat er niet veel tijd is om te koken, ik denk niet dat hij daar genoeg mee neemt!

Over het algemeen ervaren Marokkaanse en Turkse vrouwen dat hun mannen meer huishoudelijke en verzorgingstaken op zich nemen dan een 'typische Marokkaan' of 'typische Turk' in hun ogen zou doen en daar zijn zij positief over. De vrouwen van Marokkaanse en Turkse mannen geven aan dat hun partner bijdraagt aan het huishouden en zorgtaken, zij het minder dan de vrouwen wensen. Ze vergoelijken dit voor zichzelf en naar mij toe door te verwijzen naar wat hij al heeft 'ingeleverd' ten opzichte van de vrijstelling van huishoudelijk werk waarmee hij is opgevoed. Vooral buitenshuis werkende vrouwen van wie de echtgenoot geen of een kleinere baan heeft, berusten in het feit dat zij nog steeds het leeuwendeel van het huishoudelijke werk op zich nemen door te verwijzen naar het feit dat hun man al genoeg veren moet laten door hun kostwinnerschap.

Iris: Ik bedoel, we hebben ook heel veel discussies gehad over dingen in huis. Talip is opgegroeid met dingen als koken en zo, dat is gewoon vrouwenwerk. De eerste keer dat ik dat hoorde, ik ontplofte zo ongeveer, van hallo! Alleen omdat ik toevallig als vrouw geboren ben wil nog niet zeggen dat ik het leuk vind om de afwas te doen.

Talip: Nou, ik kan wel een omelet koken. Simpele dingen.

Iris: Pardon?!

Talip: Ja ... ik heb een paar keer gekookt of niet?

Iris: We hebben het over een periode van bijna tien jaar ... nee, het is niet het soort relatie dat hij een paar keer per week kookt, dat niet.

Een ander punt van discussie tussen de partners is de (seksuele) bewegingsvrijheid van vrouwen. Ook dan blijken de verschillende opvattingen waarmee de partners meestal zijn opgegroeid tot uiteenlopende verwachtingen en de bijbehorende botsingen te leiden. Terwijl Turkse en Marokkaanse mannen hun hele leven te horen hebben gekregen dat het beter is een maagd te trouwen en dat de eer van de familie afhangt van het ingetogen gedrag van haar vrouwen, leerden hun partners dat ze in principe dezelfde rechten en vrijheden hebben als mannen. De niet-Marokkaanse en niet-Turkse vrouwen in mijn onderzoek verzetten zich nadrukkelijk tegen de idee dat zij seksueel zo vrijgevochten zijn. Klaarblijkelijk worden zij geconfronteerd met het stereotiepe beeld dat onder Turken en Marokkanen leeft, dat in westerse gezinnen een erg losse seksuele moraal wordt aangeleerd. Liliane bijvoorbeeld ontwaart overeenkomsten tussen de restricties die moslimmeisjes worden opgelegd en degene die haar als meisje in haar streng christelijke gezin ten beurt vielen.

Liliane: Ik heb grotendeels hetzelfde normen- en waardenpatroon meegekregen. Met het verschil dat ik iets vrijer ben opgegroeid. Ik bedoel, seks voor het huwelijk was voor mij geen groot taboe, ik had geen verplichting om maagd te blijven. Maar zeker tot mijn zeventiende heb ik geen alcohol gedronken en roken deed ik ook pas op mijn negentiende of zo. In die zin had ik wel een gelijk normen- en waardenpatroon. Er kwamen bij mij thuis wel eens jongens over de vloer, maar die mochten helemaal niet blijven slapen.

Een losse seksuele moraal wordt vrouwen uit vrijwel alle culturen aangerekend, zij het dat er verschillen zijn in de mate waarin zij worden geacht zich in te houden. Ook voor autochtone meisjes, die in verhouding tot die van andere herkomst minder beperkingen kennen, is het een blamage om als 'losbandig' te worden bestempeld. Beide partners trekken echter de grens anders: wat voor de westerse vrouwen keurig binnen de marges van het toelaatbare valt, gaat hun Turkse en Marokkaanse partners al te ver. Zeker in het begin van de relatie zorgen de afwijkende referentiekaders van beide partners op dit gebied voor botsingen. Gedragingen in relatie tot mannen die voor de vrouwen volkomen onschuldig zijn, bijvoorbeeld uitgaan met mannelijke vrienden of lunchen met een mannelijke collega, zijn in de ogen van de mannen helemaal niet vanzelfsprekend. Niet met seksuele gevoelens en verwachtingen beladen omgang tussen niet-verwante mannen en vrouwen is volgens de laatsten eigenlijk onmogelijk en ze laten daarom merken dat ze daar niet van gediend zijn. Hun partners beschouwen deze reactie op hun beurt als een teken van jaloezie en een bijzonder onwenselijke inperking van hun vrijheid en gezin inzicht.

Iris: Iets wat ik zelf heb ingeleverd is bijvoorbeeld de omgang met andere mannen. Daar was ik veel meer vrijheid in gewend ... En ja, dat kan ... het is gewoon heel lastig als je zelf hebt geleerd en dat geldt met veel dingen die hij doet ook, dat bepaald gedrag heel onschuldig is in je eigen ogen, maar dat blijkt in de ogen van je partner heel zwaar te wegen. Ik heb hem ooit vreselijk beledigd door met de vriend van een vriendin van mij naar het theater te gaan. Naar een Nederlandstalige voorstelling, die Talip toen nog niet kon volgen. Ik had in al mijn naïviteit iets van 'hij is toevallig de enige die mee kan ...' Ik heb me

echt pas later gerealiseerd hoe erg dat voor Talip was. Terwijl ik toen iets had van, kom op zeg, dat is bijna niet bespreekbaar in een Nederlandse relatie dat dat niet zou kunnen. Bij mij heeft dat nog best een tijdje geduurd voordat ik mij daarbij neer kon leggen. Want je levert toch wat dingen in ... Alleen, dan krijg je een discussie van 'waarom wil je dat dan zo graag?' En dan lijkt het alsof je per se ... dan gaan dingen veel meer gewicht krijgen dan ze horen te hebben en op een gegeven moment is het sop de kool niet waard. Dus doe je dat soort dingen toch minder, of niet. Maar dat zijn meer compromissen die je met jezelf moet sluiten.

Uit de citaten blijkt dat beide partners wat betreft hun gevoeligheden op dit terrein water bij de wijn hebben gedaan. Dat is een voorwaarde voor het kunnen blijven voortbestaan van de relatie; de bewegingsvrijheid van vrouwen wordt door mijn gesprekspartners zo nadrukkelijk als punt van discussie benoemd dat we ons kunnen voorstellen dat veel prille relaties erop stuklopen. Op het bewust en onbewust verkleinen van de afstand tot de partner kom ik later terug.

2.2.5 Leefstijl

Groepen onderscheiden zich van elkaar door een verschillende leefstijl: ze verschillen in voorkeuren voor vrijetijdsbestedingen; in culturele smaak wat betreft bijvoorbeeld naar welke muziek ze luisteren, naar welke tv-programma's ze kijken (als niet tv-kijken tenminste geen manifest onderdeel is van hun leefstijl), of en wat ze lezen, maar ook in eetgewoonten, kledingstijl, woninginrichting en andere vormen van consumptie. Sinds sociale klasse voor steeds minder mensen concrete betekenis heeft, is leefstijl de marker waarmee een groep zich afbakent en herkenbaar maakt ten opzichte van anderen. Iemand's leefstijl geeft een aanwijzing van de inkomenspositie van een persoon, omdat een bepaald consumptiepatroon uiteraard financiële middelen vooronderstelt, of van diens opleidingsniveau, omdat voor sommige leefstijluitingen aanzienlijk meer cultureel kapitaal is vereist dan voor andere. Maar ook binnen en tussen de categorieën van mensen met een vergelijkbaar inkomens- of opleidingsniveau zorgen leefstijlen voor verbinding en onderscheid tussen groepen. Overeenkomsten en verschillen in leefstijl bepalen grotendeels wie met wie omgaat (Wilterdink en van Heerikhuizen 2007), wat mensen dan samen zoal ondernemen en waar dat gebeurt. Ook wie met wie trouwt zou vandaag de dag vooral terug te voeren zijn op leefstijl als de meest zichtbare uiting van sociale positie en identiteit (Shorter 1975).

Vooraf jongeren, die in een levensfase zijn waarin experimenteren met identiteit en de expressie daarvan veel tijd en aandacht in beslag neemt, hechten veel belang aan verschillen in leefstijl om zichzelf en elkaar te kunnen plaatsen. Daarom wordt aan leefstijl in dit hoofdstuk een aparte paragraaf gewijd, zodat leefstijlelementen die mijn informanten benoemen, maar die niet rechtstreeks te maken hebben met opleidingsniveau, religie of etnische achtergrond, ook aan bod komen. Een duidelijk voorbeeld van een man en vrouw tussen wie het klikte op basis van een gedeelde leefstijl, zijn Hakima en Gustavo.

Hakima en Gustavo

Hakima is van de 'derde generatie': haar grootouders kwamen als gastarbeiders uit Marokko naar Nederland, haar moeder reisde als klein kind mee. Hakima's ouders scheidden kort na haar geboorte, ze is het enige kind uit die relatie. Haar moeder ging met kind en al weer bij

haar ouders wonen. Hakima groeit op naast haar ooms en tantes, die als broers en zussen zijn. Ze is een opstandige puber en in haar tienerjaren verslechtert de relatie met haar moeder en met haar strenge grootouders drastisch. Ze leert de straatcultuur kennen, die haar ook kansen biedt: "Zo ben ik in aanraking gekomen met hiphop en breakdance en dat was verliefdheid op het eerste gezicht." Door haar leefstijl komt Hakima op afstand te staan van haar familie, waarmee ze voortdurend aanvaringen heeft omdat ze zich niet als een net 'Marokkaans' meisje gedraagt: ze rookt, drinkt, gaat uit en heeft vriendjes. Ze woont alleen en gaat met foute vrienden om. En ze kleedt zich 'raar'. "Mijn kledingstijl: vooral nu met de hiphop draag ik wijde broeken, draag ik petjes ... En als ik naar mijn moeder ga, dan moet ik me gewoon heel anders aankleden, want anders zegt ze: 'Wat heb je nu aan, dat kan toch helemaal niet?' En mijn oma gooit mijn kleren weg. Ze schamen zich voor mij als ik met een gitaar over straat loop ... dat kan niet!" Hakima voelt zichzelf bepaald geen 'typisch Marokkaanse' en ook haar familie en omgeving ziet niet veel aansluiting tussen de verschillende componenten van haar identiteit. Zelf ziet ze het probleem niet: ze is moslima, hiphopper en Marokkaanse, in die volgorde. Vanuit de muzieksmaak die bij de straatcultuur hoort, voelt Hakima voor het eerst een klik met Gustavo, een jongen met een Portugese moeder en een Italiaanse vader, met wie ze samenwerkt tijdens een bijbaantje. "Onze link was meer de muziek. Hij houdt van een bepaalde muziek, de funk, waar ik op dans. Dus het was muziek waar het mee begon." Gustavo en Hakima zijn in de jaren dat ze samen zijn qua leefstijl nog meer naar elkaar toegegroeid. "Ik heb mijn partner met de islam geïnspireerd. Vorig jaar heeft hij zich bekeerd. Nou, zo leven wij samen: met de religie op de eerste plaats ... Ja, dat is heel natuurlijk bij hem gegaan." Hoewel, Gustavo is volgens Hakima's zeggen een stuk rustiger. Hij heeft niet zo de behoefte als zij om zich in het uitgaansleven te storten. Dat heeft haar weer beïnvloed. "Uitgaan, naar concerten, naar cafés en dergelijke ... dat is mijn werkveld zeg maar. En dat is ook mijn plek om naartoe te gaan ook om te dansen ... ik weet niet in hoeverre ik daar afstand van kan nemen en dat doe ik naargelang ik dat voel en dat natuurlijk gaat. Maar ik denk dat ik wel kinderen moet krijgen of zo voor ik er echt mee zal stoppen".

Leefstijl is een veranderlijk kenmerk. Hoezeer individuen ook hechten aan een bepaalde stijl en smaak om een bepaald beeld van zichzelf neer te zetten, er zijn relatief makkelijk wijzigingen in aan te brengen, althans: makkelijker dan het behalen van een hoger opleidingsniveau en minder ingrijpend dan de bekering tot een ander geloof. Vandaag de dag is het *bon ton* om als individu met een relatie, toch 'je eigen dingetjes' te blijven doen. Maar naar mate beginnende geliefden meer vrije tijd met elkaar doorbrengen en activiteiten vinden die beiden leuk vinden, ontwikkelen ze een gedeelde leefstijl. De stellen in dit onderzoek hebben allemaal een gezamenlijke leefstijl geconstrueerd. Bij het zoeken van een *modus vivendi* zijn beide partners opgeschoven. Ook wat andere uitingen van leefstijl betreft, van eetcultuur over woninginrichting tot vrije tijdsbesteding, zien we dat de partners een mix vinden waar ze beiden tevreden mee zijn en waarbij de niet-Turkse of Marokkaanse partner openstaat voor de herkomstcultuur van de ander en omgekeerd (Emmelkamp 2000; Dibbitts et al. 2007).

2.2.6 Twee geloven op één kussen

Er bestaat veel nieuwsgierigheid, bij de familie en omgeving van het stel, maar ook in de maatschappij, naar de religieuze overeenkomsten en verschillen in gemengde relaties waarin een van de partners Turks of Marokkaans is. De meeste buitenstaanders verwachten dat het stel ook religieus gemengd is, dat een van de partners moslim is en de

ander niet. En, als een moslim letterlijk met een andersgelovige op één kussen kan, hopen dezelfde buitenstaanders dat daaruit lessen te trekken zijn voor de moeilijke verstandhouding tussen islam en niet-islam in de bredere samenleving. Een overzicht van de religieuze achtergrond van de gemengde stellen in dit onderzoek maakt echter ten eerste duidelijk, dat er zeker niet altijd sprake is van een naar religie gemengd huwelijk en ten tweede, dat als er sprake is van religieus verschil, de stellen daar in het dagelijks leven pragmatisch mee omgaan.

Slechts enkele van de Turkse of Marokkaanse partners geven aan moslim te zijn, terwijl hun partner dat niet is. Zowel zij als hun partners zeggen dat dit niet tot moeilijkheden leidt in hun relatie. Het gaat dan vooral om moslims die niet heel erg streng in de leer zijn en partners die niet gelovig zijn. Ze botsen dan ook niet op principiële kwesties: voor deze moslims bestaat hun geloof in de praktijk eruit dat ze meedoen aan de ramadan omdat dat een traditie is waarmee ze zijn opgegroeid en waar ze prettige herinneringen aan hebben. Daarnaast houden ze zich aan leefregels als niet roken, drinken of geen varkensvlees eten. Met die kleine dingen is het voor hun partner makkelijk leven.

Jane: Het uit zich bij ons alleen in ... dat we rundergehakt kopen in plaats van varkensgehakt, zeg maar. Het speelt tussen ons niet. Ik vind het geen moeite om geen varkensvlees te eten, als dat het is.

Mehmet: En de reden dat ik het niet eet, is niet eens vanwege het geloof zeg maar. Ik vind het gewoon niet lekker. Ik heb het geprobeerd, ja!

Jane: Ik wel. Ik eet het ook gewoon hoor. Als ik voor ons samen kook natuurlijk niet, maar anders, als ik trek heb in smeerworst op mijn brood ...

Mehmet: Dan blijf ik gewoon uit de weg! Tandpoetsen of niet aan me zitten!

Jane: Dat soort grapjes maken we dan. Dat is volgens mij heel standaard. We zijn heel open, heel modern over heel wat onderwerpen. En ik ben totaal niet met het geloof opgevoed.

Najib: Mijn vriendin is niet gelovig, ze heeft geen enkel geloof. Maar dat is niet echt iets waar we mee zitten. Het is, ik discussieer wel graag over geloof en ... omdat zij dan niets aanhoudt ... je kan wel praten over geloof, maar omdat zij niets heeft waar ze in gelooft, is dat wel, ja niet lastig, maar jammer. Het liefste zou ik willen dat zij ook gelooft, ja, maar ... Het is wel heel belangrijk, maar ik breng het niet zo dat het problemen zou opleveren. Iemand heeft een keuze. En die dingen, ja ... Ja, je praat daar niet zo over. Dat het problemen zou meebrengen. Gewoon rustig met de tijd meegaan.

Stellen waarvan een partner gelovig is en de ander niet, geven aan dat religie wel een bron van spanningen zou kunnen worden in de toekomst, bij gebeurtenissen in het leven waarin principes een grotere rol spelen, zoals de geboorte en opvoeding van kinderen, ziekte en dood. Maar in de fase waarin ze nu leven en deze dingen (nog) niet aan de orde zijn, is het belangrijk niet te veel in te gaan op religieus verschil. De partners houden het luchtig, maken er een grapje over of negeren het. Daarmee gaan ze de werkelijke confrontatie uit de weg. Dat neemt niet weg dat het mogelijk nooit tot een confrontatie komt omdat de partners' religieuze opvattingen gaandeweg veranderen of omdat ze beiden op een soepele en pragmatische manier met het geloofsverschil blijven omgaan. Nursen, Elise en Liliane geven aan dat hun relatie deels stukliep vanwege verder uit elkaar groeiende benaderingen van het geloof, al was dat niet de enige of voornaamste reden.

Vrijwel zonder uitzondering zijn mijn Turkse en Marokkaanse gesprekspartners met de islam opgevoed – soms evenwel met een vrij losse, niet-praktiserende benadering ervan – maar een aantal doet er niet veel meer aan of is ooit doelbewust van dat pad afgeweken. Sommigen zijn uitgesproken anti-geloof, anderen zijn onverschillig, of staan er alleen bij speciale gebeurtenissen in het leven bij stil. Nog weer anderen doen wel mee aan de jaarlijkse religieuze feesten en ten slotte zijn er veel die zich nog ergens verbonden voelen met de moslimidentiteit maar niets concreets aan het geloof doen.

Talip: Ik ben vrij, zeg ik zelf. Ik categoriseer me niet bij een bepaalde groep. Ik ben niet tegen, maar ik kijk meer naar de kwaliteiten van de mensen. Er zijn mensen die moslim zijn, die eigenschappen hebben die ik niet leuk vind. Ik heb wel respect voor het geloof, maar iemand is niet waardeloos omdat hij geen moslim is. Ik hou er niet van als mensen zo denken. Ik heb niets met die groepsmentaliteit.

Vaak zijn etnisch gemengde relaties van Turken of Marokkanen niet religieus gemengd omdat beide partners niet gelovig of praktiserend zijn. Of ze delen wel eenzelfde moraal en eenzelfde kijk op het leven, met of zonder daar hetzelfde godsdienstige etiket op te kleven. Voorbeelden daarvan zijn Naïma en Bahram, Eylem en Mario, Jaco en Yalda, Talip en Iris, Toufik en Jantine, Malika en Soufiane. Daarnaast zijn er heel wat stellen niet religieus gemengd omdat ze hun geloof delen: dan gaat het bij mijn gesprekspartners altijd om de islam.

Enkele oorspronkelijk niet-islamitische partners, zoals Gustavo en Liliane, kwamen door hun relatie met een gelovige moslim in aanraking met de islam en raakten daar stilaan door gecharmeerd. De meeste bekeerlingen geven aan altijd wel een beetje ‘zoekende’ te zijn geweest. De overtuiging van hun partner werkte inspirerend en toen men zich wat meer in diens geloof ging verdiepen, vond men daar bevredigende antwoorden. De structuur die de islamitische regels en voorschriften bieden in het dagelijks leven en de toewijding waarmee hun gelovigen zich daaraan houden, spreken mensen aan waar de kerken dat vaak niet (meer) doen. En de controverse rond het zogenaamd antiwesterse geloof maakt sommigen juist nieuwsgierig. Ik kwam een aantal stellen tegen, waarvan de van huis uit niet-islamitische partner op eigen houtje, dus voordat er een moslim-partner in het spel was, belangstelling had opgevat voor de islam en zich had bekeerd. Het zijn mannen die rond de tijd van hun bekering vooral optrokken met Marokkaanse jongens. Dat was het geval bij Anouar, Bilal, Karim en Mathijs, van wie de eerste drie ondertussen een islamitische naam hebben aangenomen.

Bilal: Ik was er sowieso in geïnteresseerd. Want de Marokkanen die ik kende, die jongens begrepen niet waarom ik zo gewetensvol was in alles en waarom ik zo strikt leefde zonder dat ik moslim was. Dat ik zo standvastig ben in wat ik geloof en dan geen geloof heb. Ik ben geen atheïst, maar ... ik heb mijn eigen geloof zeg maar. Of had. Ik had mijn eigen manier van denken. Dus die zeiden dat altijd al, islam is eigenlijk een antwoord op iets. Zo is dat begonnen. Toen kwam ik haar dan tegen. Het komt allemaal ergens bij elkaar.

Saloua: Nou vroeger, want hij is nu bijna acht jaar moslim, heeft hij zich bekeerd tot de islam. Vroeger had hij alleen maar Nederlandse vrienden, had hij alleen maar Nederlanders zoals hij om zich heen ... en op een gegeven moment kwam hij op school in aanraking met een paar Marokkaanse jongens, die dan vrijdag na school altijd meteen weg moesten om het vrijdagdsgebed te gaan doen. Nou ja, op een gegeven moment gaan die

jongens uitleggen en vroegen ze van: “Heb je zin om een keertje mee te gaan?” En hij: “Ja, maar ik weet niet wat ik daar moet doen, ik ben geen moslim.” “Ja, als je wilt is het leuk om een keer mee te gaan, dan zie je wat er in zo’n moskee gebeurt.” Dus toen is hij een keer mee geweest en ja, het sprak hem aan.

Op het internet lezen we ook verhalen van meisjes die onder invloed van moslimvriendinnen de islam leren kennen en zich bekeren. Anouar die huwelijksbemiddelaar is voor bekeerde mannen, heeft de indruk dat vrouwen die zich tot islam bekeren meestal al een moslimpartner hebben. Dat terwijl onder Marokkaanse jongens grote vraag is naar bekeerde Nederlandse moslima’s als huwelijkspartner.

Ik moet zeggen dat het aantal vrouwen dat zich bekeert groter is dan het aantal mannen dat zich bekeert. [Toch zijn alleenstaande] Nederlandse moslima’s moeilijker te vinden, waarom, omdat zij hadden al op het werk of op school contact met een moslimman. Meestal een relatie of een verkering. En later pas komt het geloof in beeld. Dus die komen niet bij mij terecht, die hebben al een partner.

Anouar koppelt zijn indruk aan het feit dat de regels van de islam voor vrouwen veel strenger zijn dan voor mannen. Het is moeilijk voor een vrouw die niet in de islam is opgegroeid, om bepaalde vrijheden op te geven. In zijn opinie is het begrijpelijk dat zij daar enkel toe bereid is als daar iets tegenover staat: dat is dan haar liefde voor een moslimman. Buitenstaanders die minder welwillend staan ten opzichte van het geloof, menen dat deze vrouwen door hun partner tot een bekering worden gedwongen. Het is moeilijk na te gaan of deze indruk of die van Anouar klopt. De bekeerde vrouwen onder mijn gesprekspartners wendden zich inderdaad tot de islam onder invloed van hun partner, maar uit overtuiging en slechts heel geleidelijk. Ze geloofden al in ‘iets’ en waren zoekende om dat ‘iets’ nader te bepalen.

Hoe het ook zij, er zijn aardig wat gemengde stellen die elkaar vinden in hun studie van de islam. Ze gaan samen naar lezingen en bestuderen samen, avond aan avond, religieuze geschriften. Ze vinden elkaar dus ook in de wijze waarop zij het geloof benaderen. Er is een trend onder jonge moslims om – anders dan bij de vanzelfsprekende, overgeleverde wijze van geloven van hun ouders – de achtergronden van hun geloof te onderzoeken. De jongeren zoeken naar de ‘zuivere islam’, ontdaan van de culturele tradities en de volkse verbasteringen die hun ouders meebrachten uit het herkomstland. Ze leren Arabisch om de Koran in zijn oorspronkelijke taal te kunnen lezen en om teksten uit het epicentrum van de islam, het Midden-Oosten, beter te kunnen begrijpen. Ze leggen dilemma’s waar ze mee worstelen voor aan de cyberimam, of aan diverse cyberimams en aan andere islamstudenten en ‘knutselen’ uit de antwoorden de visie die hen persoonlijk het meest ligt. De Koning (2008) noemt het in zijn proefschrift de ‘knip-en-plak-islam’, een sterk geïndividualiseerde, moderne en flexibele versie van religiositeit.

Bekeerlingen staan fris in hun geloof en zoeken eveneens naar bronnen waarmee ze hun kennis over de islam kunnen vergroten. Ze volgen met meer nauwgezetheid en met de bezieling van de beginneling de leefregels na, wat degenen die hun geloof herontdekken eveneens aanspreekt. Zo ontwikkelen ze een leefstijl als paar die wordt gestructureerd door de islam, gaan samen naar lezingen en discussiëren aan de keukentafel over de interpretatie van soera’s.

Bilal: Alleen de hoofddoek, daar ben ik over gevallen. Ja.

Farida: Heel veel mensen dachten dat ik een hoofddoek ging dragen om hem. Terwijl hij het liever niet had.

Bilal: Terwijl ik wou dat er iets was waardoor ik kon zeggen: "Nee, je gaat hem niet dragen." Dan zou ik het vragen. Alleen ik weet dat zij het heel graag wil.

Leen: Maar waarom wou je het liever niet?

Bilal: Eén, ik vind het gewoon verschrikkelijk lelijk. Twee, ik vind Farida, zij heeft heel mooi haar. Dus de hoofddoek is verschrikkelijk lelijk en het doet teniet aan de waarde van de vrouw. Dat vind ik nog het allergenste. Dus ... ik zeg niet dat ze te koop moet lopen met alles wat ze heeft, zoals bijvoorbeeld Britney Spears, ik noem maar wat ... je moet niet aan die waarde zitten.

Religieus verschil is verre van absoluut en statisch. Net als andere verschillen tussen de partners is het overkomelijk. Bovendien bieden de meeste religies de mogelijkheid op emotie gebaseerde beslissingen en acties te rationaliseren en te legitimeren aan de hand van de geloofsleer. In negatieve zin kunnen de geloofsverschillen altijd nog worden aangevoerd als acceptabele verklaring voor spanningen en verwijdering tussen voormalige geliefden. Deze visie op het geloof botst wellicht met de kijk van de meest principiële gelovigen. Maar ook die sluiten etnisch gemengde huwelijken; ze laten daarbij de religieuze overeenkomst met hun echtgenoot of echtgenote allermint aan het toeval over. Onderdeel van hun geloofsbeleving is de opvatting dat trouwen binnen dezelfde religie gaat boven trouwen binnen dezelfde herkomstgroep. De jongeren die zoeken naar de zuivere islamitische leefstijl passen hun zoektocht naar een levensgezel aan hun principes aan: ze volgen de religieuze voorschriften betreffende hofmakerij en komen zo uit bij iemand die op dezelfde manier in het geloof staat als zij (zie hoofdstuk 3).

We stellen vast dat de partners in de gemengde paren die in dit onderzoek aan bod komen, behalve wat betreft hun etniciteit niet veel van elkaar verschillen. Ze hebben over het algemeen een vergelijkbaar opleidingsniveau en beroep. Wat leefstijl en religieus leven betreft groeien ze in de loop van de tijd dichter naar elkaar toe. De meesten lijken zelfs uiterlijk op elkaar. In een aantal gevallen, vooral waar het gaat om autochtone vrouwen in een relatie met een (huwelijks)migrant uit Turkije of Marokko, vallen de verschillen tussen de partners samen en ontstaat een manifeste ongelijkheid die ook nog eens in strijd is met de norm van vrouwelijke hypergamie.

2.3 Gelijkmaken

In deze paragraaf laat ik zien hoe gemengde paren omgaan met het verschil tussen de partners. Want welke verschillen – of juist overeenkomsten – er in de praktijk ook zijn: de omgeving vooronderstelt problemen op basis van verschil en ongelijkheid. De stellen vertonen de neiging hun afstand tot de normen van gelijkheid tussen de partners of bij ongelijkheid, vrouwelijke hypergamie, te verkleinen en reageren daarin duidelijk op stereotiepe beelden die in hun omgeving bestaan over 'hun soort relatie'.

2.3.1 *Vershil is verlies*

Gemengde stellen overschrijden een norm en lijden daarmee op verschillende wijze verlies. Dit treft vrouwen in een gemengde relatie doorgaans zwaarder dan mannen vanwege de

connotatie van (seksuele) onbezonnenheid die gemengde relaties aankleeft (Diederichs 2000; de Hart 2003; Nagel 2003). Een voorbeeld van de banale manier waarop een gemengde relatie tot statusverlies leidt zien we in het verhaal van Mieke, getrouwd met Ismael. Nadat Mieke naar de bedrijfsarts is gestapt in verband met haar chronische vermoeidheidsklachten, leest ze bovenaan in het verslag van het gesprek – dat naar haar zeggen nauwelijks het punt van haar relatie raakte – dat “cliënt een naïeve partnerkeuze maakte”. Haar relatie met een Marokkaanse man diskwalificeert Mieke zodanig dat het een kritische houding van de arts ten opzichte van haar verhaal legitimeert.

De keuze voor een gemengde relatie veroorzaakt bij de partners een zekere cognitieve dissonantie (Festinger 1957). Zij proberen die te verkleinen door in hun verhaal over hun partner en relatie aan zichzelf en aan anderen de verschillen te verkleinen en de overeenkomsten tussen de partners te benadrukken. Een gemengde relatie vraagt dus *emotion work* (Hochschild 1979), een inspanning van de betrokkenen om de gelijkheid van de partners te optimaliseren, zowel in hun interpretatie van elkaars gedrag als het aanpakken van effectieve machtsverschillen tussen beiden en de *performance* van gelijkheid naar buitenstaanders toe.

Met name waar vrouwen een hogere statuspositie hebben dan hun man, levert dit spanningen op binnen de relatie en kritiek van buitenstaanders. In het bovenstaande heb ik aangegeven voor welke stellen dat opgaat. Hoewel het bijna ondoenbaar is de optelsom te maken van statusscores per kenmerk, is het goed voorstelbaar dat de autochtone vrouw in een relatie met een Turk of Marokkaan in de Nederlandse samenleving subjectief een sterkere statuspositie heeft dan haar partner: hij behoort immers tot een minderheid, zij tot de dominante groep. De statusongelijkheid is het meest manifest in huwelijken tussen in Nederland gevestigde vrouwen en buitenlandse mannen die naar Nederland migreren. Daarom krijgen zij een afzonderlijke paragraaf waarin ik aangeef hoe zij met deze ongelijkheid omgaan. Over het algemeen echter geven vrouwen die een hogere statuspositie hebben dan hun man aan, dat dit tot stress leidt zowel bij zichzelf als bij hun partners (vgl. Luyckx 2000; de Hart 2003). Daarom zullen zij proberen de ongelijkheid op één kenmerk te compenseren op een ander vlak.

Gemengde stellen zijn voortdurend bezig in hun verhaal over hun relatie de afstand tot de normen te verkleinen, hetgeen er meestal op neerkomt dat ze de verschillen reduceren en daarmee de dissonantie tussen opvattingen die hun partnerkeuze oproept bij henzelf en hun omgeving. Dit is een nooit eindigend proces en met elke nieuwsoortige situatie wordt er een lemma aan het verhaal toegevoegd omtrent de verschillen en overeenkomsten tussen de partners in het licht van de nieuwe situatie.

2.3.2 Naar elkaar toe en van elkaar weg

Het verkleinen van de verschillen vraagt een extra inspanning van de partners. Daar is men niet altijd in gelijke mate toe bereid: als er strubbelingen zijn in de partnerrelatie vermindert de wil van de partners om het nodige *emotion work* te verrichten gestaag. Met andere woorden: als er veel spanningen of ruzies zijn, zijn partners minder bereid om in elkaar de overeenkomsten te zien en de verschillen te boven te komen. Zo ontstaat een zichzelf versterkend proces: als partners op één lijn zitten, loopt hun relatie soepeler en is die emotioneel lonender, naarmate de interactie vaker mislukt, vergt het vinden van overeenkomsten meer van hen. De geïnterviewden vinden over het algemeen dat ze zelf de meeste toegevingen doen; zich het meest aanpassen van de twee.

Daarvan zijn ze meer overtuigd naarmate de relatie slechter wordt of uiteindelijk mislukt. Ook dat is een vorm van het verkleinen van de cognitieve dissonantie: het zal niet aan het eigen gebrek aan wil hebben gelegen.

Mesut: En als er een gemengde relatie is ... het is nooit in evenwicht. Het is niet van beiden gaan zeggen, dit is mijn cultuur en dit is mijn cultuur en dat blijft een. Nee, de een trekt toch meer naar de cultuur van de ander. Het is nooit dat het 50% de ene en 50% de andere cultuur zou zijn. Dat is nooit zo. En nu we het er toch over hebben, met mij en Sabien, merkte ik dat ik iets meer naar haar kant schoof. Maar onze culturen verschillen ook niet zo veel hoor. Turkse en Irakese cultuur is gewoon niet zo verschillend. Maar ik wilde bijvoorbeeld ook Arabisch leren ... Zij wilde ook Turks leren, maar minder gemotiveerd dan ik Arabisch.

De paren in dit onderzoek, die alle diverse jaren bestaan (of bestaan hebben), geven aan dat in verschillende fasen van hun relatie zij meer of minder en andere overeenkomsten en verschillen tussen beide partners ervoeren. In de eerste fase van de relatie, waarin de partners elkaar ontmoeten en de eerste dingen over elkaar te weten komen, hebben ze de neiging naar overeenkomsten te zoeken. Voor een deel zullen ze die al spontaan ervaren, de zogenaamde 'klik' die ze zeggen te hebben gevoeld. Maar vervolgens gaan ze actief op zoek naar overeenkomsten, om zichzelf te overtuigen dat de relatie kans van slagen heeft ondanks het verschil en ook omdat de partners voortdurend aan hun omgeving moeten uitleggen waarom ze bij elkaar passen.

In een aantal van de bovenstaande verhalen wordt duidelijk dat partners in de loop van hun relatie meer op elkaar gaan lijken. Het is niet moeilijk te bedenken waarom: we nemen makkelijk gewoonten, denkbeelden en gevoelens over van iemand met we veel tijd doorbrengen. Bovendien is de partner meestal nauw betrokken bij de keerpunten in een mensenleven, maar ook dagelijks, in de meest intieme aspecten ervan. Concreet zagen we dat een aantal partners zich bekeerde onder invloed van zijn of haar huwelijk met een moslim. En Gustavo en Najib begonnen onder invloed van hun vriendin weer aan hun studie.

Hakima: Ik deed ondertussen deze opleiding al en ik vertelde er veel over, en toen is hij er ook een beetje over gaan denken. En toen is hij gestopt met werken om weer te gaan studeren. Dat was niet de bedoeling hoor! Maar we hebben elkaar echt gevonden. Zeker! Hij zit nu in de derde, geloof ik. Hij is ongeveer anderhalf jaar vertraagd ten opzichte van mij.

Met elke nieuwe levensfase echter moeten de partners en de relatie als het ware opnieuw 'geijkt' worden: de situaties waarin men terecht komt zijn anders en de oude scripts voldoen niet meer. Aanpassingen worden gedaan en nieuwe scripts ontwikkeld, waarbij de partners nieuwe verschillen en overeenkomsten tussen elkaar ontdekken of de gekende anders gaan waarderen. Soms blijken er dan alsnog onoverbrugbare verschillen te zijn. Samenwonen en vooral kinderen krijgen zijn dergelijke beruchte keerpunten: de omgeving en de partners zelf anticiperen erop dat de culturele verschillen dan mogelijk sterker op zullen spelen. Degenen die al zo ver zijn, merken dat ze minder bereid zijn om concessies te doen en ruimte te geven aan de verschillende manieren van hun partner als het gaat om de opvoeding van hun kinderen. Zelf kunnen ze zich flexibel opstellen, als het om hun kinderen gaat zijn ze sterker gehecht aan wat ze van huis uit hebben meegekregen.

Iris: Dus het grappige is, als je nou kijkt in de loop van de jaren, dat de eerste jaren onze overeenkomsten het duidelijkst waren, ook omdat onze studie toen een belangrijke rol speelde, en dat je eigenlijk, naarmate je verder komt en ook de kinderen er nu zijn meer ook merkt van de oorspronkelijke afkomst. Dus de tijd vóór de studie, maar ook de eerste ervaringen, hoe je bent opgegroeid.

Deze mechanismen van toenadering en verwijdering spelen in alle relaties, niet alleen in gemengde. Het verschil is dat de gemengde stellen een voor de hand liggende verklaring hebben voor de eventuele verslechtering in de verstandhouding op zulke momenten: ex-partners hebben de neiging om onwerkbaar tegenstellingen alsnog toe te schrijven aan de verschillen in etnische en religieuze cultuur. De gemengd gehuwden blijven zich spiegelen aan de stereotiepe beelden die over hun soort relatie bestaan. De romans en films over gemengde relaties leveren kant en klare scenario's voor wanneer het misgaat en bevestigen daarmee de voorspelling: 'Nu is alles nog koek en ei, maar wacht maar tot je getrouwd bent/kinderen krijgt'. Terugvallen op een verklaring die iedereen al verwacht, ontslaat de ex-geliefden daarbij van de taak andere aspecten van het eigen gedrag en dat van de partner onder de loep te nemen.

In het onderstaande citaat vertelt Liliane hoe zij en haar Marokkaanse partner Moestafa lange tijd een vergelijkbare houding hadden tegenover religie. Ze wijt het feit dat het uiteindelijk misloopt onder andere aan de plotse islamisering van Moestafa tijdens een moeilijke periode in hun relatie.

Liliane en Moestafa

De Nederlands-Molukse Liliane had zeven jaar lang een serieuze relatie met Moestafa, een in Amsterdam geboren en getogen jongen van Berberse afkomst. Liliane en Moestafa ontmoetten elkaar tijdens een bijbaantje. Het grootste deel van de tijd dat ze samen waren, woonden Liliane en Moestafa samen als 'multiculturele yuppen', zoals Moestafa het uitdrukte: allebei hoogopgeleid, een goede baan en een redelijk inkomen, met een stedelijke levensstijl. Dat was een doorn in het oog van Moestafa's familie, die streng gelovig is en van wie de andere kinderen allen een periode hebben doorgemaakt dat ze hevig in de islam geïnteresseerd waren en op zoek gingen naar de zuivere islamitische leefstijl. Moestafa hield zich daar duidelijk niet aan: hij rookte, dronk, wilde wel eens een spelletje poker spelen en woonde ongehuwd samen. Tijdens zijn relatie met Liliane raakt hij stilaan de meeste van zijn wilde haren kwijt. Zo zaten beiden wat normen en waarden betreft aardig op eenzelfde golflengte. Liliane is van zeer christelijke huize en heeft op haar achttiende belijdenis gedaan. Ze gelooft nog steeds in God, maar praktiseert niet meer sinds ze op kamers ging in Amsterdam en heeft zich inmiddels, naar aanleiding van haar relatie met Moestafa ook meer verdiept in de islam. "Ik zit nu [net als Moestafa] ook in een gelovige spagaat zeg maar. Mijn interesse is gewekt voor de islam, daar heb ik ook veel affiniteit mee gekregen, daar heb ik ook bepaalde rituelen van overgenomen en daardoor word ik ook geconfronteerd met mijn eigen geloofsachtergrond." Terugkijkend vindt Liliane nog steeds dat ze op geloofsgebied dicht tegen elkaar aan zaten. Als Liliane echter ongepland zwanger raakt, voert Moestafa's familie de druk om met haar te breken op. De relatie tussen hen beiden verslechtert zienderogen. Moestafa brengt meer en meer tijd door met zijn broer – biddend – en minder en minder met Liliane, die hij verwijt tussen hem en zijn ouders en tussen hem en zijn geloof te komen. Hij raakt steeds meer overtuigd van de argumenten van zijn familie dat zijn relatie met Liliane en hun ongeboren kind abominabel zijn in de ogen van Allah. "De laatste nacht dat we bij elkaar waren heeft hij mij om half twee 's nachts naar mijn moeder gebracht", vertelt Liliane

over de uiteindelijke breuk tussen beide. “Omdat hij niet met mij in één bed wilde slapen. Ik zei: dan breng je me maar weg, want ik vind het vreselijk om te zien hoe jij je geloof inroept om een wig tussen ons te drijven.” Niet veel later is het contact tussen Moestafa en Lilliane geheel verbroken.

2.3.3 Gelijkheid als performance

Omdat een deel van de spanningen ontstaat uit de (negatieve) reactie van de buitenwereld op verschil tussen de partners, brengen de gemengd gehuwden het verhaal van hun relatie zo dat overeenkomsten benadrukt en verschillen versluierd worden. Gelijkheid is dus een *performance*. Daarbij is het compromis dat partners onderling bereiken één ding, in de *performance* naar de buitenwereld toe moeten, afhankelijk van het publiek, andere accenten worden gelegd.

Niet alle kenmerken van de partners lenen zich even goed tot ‘manipulatie’ voor een andere encenering. Bijvoorbeeld uiterlijk verschil vestigt onvermijdelijk de aandacht op de ‘gemengdheid’ van het paar. Voor Nursens moeder is de donkere huidkleur van haar kleinkinderen steeds weer een herinnering aan de gemengde relatie(s) van haar dochter.

Nursen: Nou ja, je zag gewoon elke keer als ze werd geconfronteerd met ... als we ergens waren bijvoorbeeld, van: oh, is dat je dochter? Is dat haar kind? Wat is dat kind donker! Want dat is natuurlijk ook bruin ... Weet je, dan zie je elke keer weer in haar gezicht toch weer die teleurstelling, toch weer iets van dat verdriet ...

Het omgekeerde is natuurlijk ook waar: als een stel op het eerste gezicht niet als gemengd wordt herkend, scheelt dat scheve blikken, roddel en vragen. Als het verschil niet opvalt, is het makkelijker te negeren. Het maakt dat Bilal met zijn Congolese grootmoeder toch niet in het hokje ‘neger’ wordt geplaatst. Het stel kan voor 100% ‘Marokkaans’ doorgaan.

Waar de statusverhouding tussen de seksen wordt omgedraaid, moeten beide partners naar hun eigen achterban toe andere aspecten in de persoon van hun partner aangrijpen om de relatie meer in lijn te brengen met de norm. Een hoogopgeleide (of westerse) vrouw met een lageropgeleide (of niet-westerse) partner beklemtoont in haar omgeving andere dingen dan in zijn omgeving.

In moderne relaties wordt eenzelfde kennis- of ontwikkelingsniveau als een basisvoorwaarde voor een kwaliteitsvolle relatie beschouwd. Het is een belangrijke basis voor het ‘goed met elkaar kunnen praten’ en het ‘op één golfengte zitten’. Vooral onder hoogopgeleiden is het een belangrijke graadmeter voor de kwaliteit van een relatie. Tegelijk vooronderstelt de omgeving dat een allochtone of buitenlandse partner weinig opleiding heeft gehad. Nu is het inderdaad vaak zo dat niet-westerlingen of allochtone jongeren in Nederland niet dezelfde kansen en mogelijkheden op het volgen van (voortgezet) onderwijs en het behalen van diploma’s hebben. Dan voert de hogeropgeleide partner aan dat de geliefde desondanks wel mee kan qua intelligentie, *savoir faire* en communicatietalent. Met name hoogopgeleide vrouwen met een Marokkaanse of Turkse partner verantwoorden zo hun keuze voor deze man: het is iemand van een andere cultuur, maar hij is hoogopgeleid.

Iris: Ik denk, als ik getrouwd was met de schoonmaker op de universiteit, dan had ik wel wat andere reacties gehad. In mijn omgeving, het feit dat Talip hoogopgeleid is heeft denk ik wel een grote rol gespeeld. En voor mezelf ook, omdat je dan toch denkt, dat wil niet zeggen dat het zo is, maar ... dat je toch meer dingen gemeenschappelijk zult hebben.

De ongewisheid van het precieze opleidings- of denkniveau van met name partners die in het buitenland zijn opgegroeid, is voor de vrouwen in deze zin een voordeel. Een man uit Turkije of Marokko (of een ander niet-westers buitenland), is voor het 'publiek' moeilijker te lokaliseren in de op opleiding gebaseerde statushiërarchie. Door de verschillende toegang tot onderwijs, de verschillende taal en de gebrekkige congruentie tussen Nederlandse en buitenlandse diploma's zegt het door de buitenlandse partner behaalde opleidingsniveau of het niveau waarop hij in Nederland functioneert niet per definitie iets over zijn werkelijke capaciteiten. Trouwen hoogopgeleide vrouwen met een Turk of Marokkaan die in Nederland is opgegroeid, dan is zijn lagere opleiding minder gemakkelijk te verdoezelen, hoewel de opleidingskansen van de gemiddelde leerling van Turkse of Marokkaanse herkomst ook in Nederland minder groot zijn dan die van andere groepen. Overigens kunnen ook de hoogopgeleide Nederlands-Turkse – en -Marokkaanse vrouwen die uit het land van herkomst trouwen zo het (opleidings)statusverschil met hun partner verhullen.

In de omgang met de achterban van de partner wordt daarentegen zijn aandeel in het huishouden verhold en dat van haar opgepoetst. Verschillende stellen geven aan dat hij in het bijzijn van Turkse of Marokkaanse getuigen minder in het huishouden doet, en zij meer. Hier komt wederom Iris aan het woord omdat zij een opvallende metafoor gebruikt voor dit *emotion work*: die van de 'eilandliefde'.

Iris: als we bezoek hadden dan liepen we tegen heel veel meer verschillen en problemen op. En dan zit hij natuurlijk ook veel concreter tussen twee vuren. Dus dat eilandje in het midden, waar wij samen zijn gaan wonen, daar moet hij steeds heen en weer varen naar zijn eigen vasteland. En hetzelfde zou zijn als ik iemand van mijn familie hier in huis zou hebben denk ik. Eigenlijk moet je dan alles weer opnieuw gaan bevechten. Of zelfs kom je in situaties waarin je nog niet hebt gezeten. We hebben het er laatst nog over gehad: er zijn gewoon heel veel sociale codes die je gewoon niet ziet, waar je als een soort blind paard overheen dendert. Als wij Turkse vrienden op bezoek krijgen die zeg maar traditioneel zijn ... dan moet ik eerst en vooral zorgen voor thee. En het begint er altijd al mee, dat het Turkse thee moet zijn natuurlijk, dat ik niet zo helemaal precies weet hoe dat dan moet. Ik herinner me dat moment nog heel goed, dat ik dacht van, deze gastvrijheid, dat gaat mij nooit lukken! Want ik ben bezig met waar mensen over willen praten en gesprekken voeren en met gasten en met zeg maar de inhoud van het bezoek. Ik vergeet zelfs om thee te zetten, laat staan dat ik in de gaten heb dat de suiker op is, of dat iemand een verkeerd lepeltje heeft ... of ik laat Talip zelf maar thee schenken en ik vind dat heel vanzelfsprekend. En dan zegt hij dus achteraf dat dat dus heel wat is in de ogen van hem en zijn bezoek, dat hij dat dan heeft gedaan. Terwijl ik dat helemaal niet heb gemerkt.

Met het eilandje 'dat ze in het midden hebben gecreëerd' bedoelt Iris de compromissen die het paar heeft gesloten die door hen werkbaar worden geacht of die in de praktijk niet te veel bezwaar oproepen bij een van beiden. Die zijn niet zonder meer exporteerbaar. Wanneer Iris en Talip uitstapjes maken naar hun respectieve vasteland: op familie- of vriendenbezoek gaan, moeten ze de compromissen van hun huishouden

verlaten en zich meer conformeren aan de normen die in die omgeving heersen. Dat vraagt een oppervlakkige en doorgaans tijdelijke aanpassing van hun *performance* die beide partners bereid zijn te maken. Deze strategie zal op verschillende plaatsen in dit boek aan de orde komen.

Vershil en ongelijkheid leiden tot twijfel en onzekerheid bij de partners zelf, die voortdurend gevoed worden door hun sociale omgeving die stelt dat 'dit toch nooit goed kan gaan'. De partners maken hun relatie daarom aannemelijk voor zichzelf en de omgeving door te benadrukken dat zij 'normaal' zijn ondanks de vooronderstelde verschillen. Ze verkleinen hun afstand tot de gelijkheidsnormen door strategisch bepaalde eigenschappen van elkaar te accentueren of juist te verdoezelen in een *performance* die is afgestemd op het publiek van het moment. Ook ik als interviewer was een publiek met een specifiek profiel: vrouw (ik zie eruit als) autochtoon en hoogopgeleid. Dat heeft de voorstelling van hun relatie tegenover mij gekleurd. Met name werd veel gesproken over de gelijkwaardige man-vrouwverhoudingen binnen de relaties.

2.4 Trouwen met een man uit Turkije of Marokko

In deze paragraaf richt ik mij op de relaties tussen de 'meest ongelijke' onder de partners in een gemengd huwelijk: die tussen autochtone vrouwen en mannen uit Turkije of Marokko. In deze cases zien we de hiervoor beschreven mechanismen het sterkst aan het werk. Het begint ermee dat de verschillende nationaliteit van de partners en de ongelijke rechten die daarmee gepaard gaan, een zware wissel trekken op het succes van de prille relatie.

2.4.1 *Romantisch of rationeel?*

Een categorie apart onder de gemengde huwelijken zijn de huwelijken en relaties in de vakantiesfeer, die ontstaan tussen mannen en vrouwen werkzaam in de toeristische sector en vakantievierders. Migratiehuwelijken van in het westen gevestigden met niet-westerse buitenlanders zijn bij uitstek huwelijken van ongelijken.

Er lijken nog niet veel gemengde Nederlands-Marokkaanse huwelijken voor te komen, waarbij het gaat om een niet-Marokkaan die bleef hangen aan een vakantieliefde in Marokko. Toch zijn er in Marokko steeds meer jongeren die een affaire beginnen met toeristen, hetzij met vakantievierende migrantenkinderen, hetzij met Europeanen, Amerikanen of Arabieren, in de hoop te kunnen trouwen en zo te emigreren (Telquel-online nrs. 205-206, 272). En daarnaast kan er natuurlijk vanzelf sprake zijn van wederzijdse verliefdheid tussen een toerist en een plaatselijke schone, man of vrouw. Elise en Mohamed zijn in dit onderzoek een voorbeeld van een huwelijk van een Nederlandse vrouw met een man die zij op vakantie in Marokko ontmoette.

Vakantieliefde uit Turkije komt regelmatig voor. Turkije is al enkele jaren een uiterst populaire vakantiebestemming en groeide uit tot een beruchte bestemming voor '*romance tourism*' (Pruitt en Lafonte 1995). Duizenden vrouwen en jonge meisjes (en ook mannen, maar die zijn minder zichtbaar in de 'scene' van gemengde vakantieliefdes uit Turkije) uit onder andere Nederland, België, Engeland, Duitsland en Zweden gaan jaarlijks met hun ouders, hun vriendinnen of alleen op vakantie naar Marmaris, Gümbet, Alanya, Bodrum en andere toeristische centra. Turkse jongens vinden in de zomermaanden massaal emplooi als personeel in de toeristische sector: als ober, *propper* of

animator in de hotels en *resorts* en in alle andere bedrijvigheid daaromheen. Elk jaar weer ontstaat er een stomende relatiemarkt tussen gasten en horecapersoneel. In de meeste gevallen duren de betrekkingen niet langer dan de vakantie van de toeriste, maar steeds vaker houden de vakantiegeliefden contact, onderhouden ze hun relatie van op afstand en treden ze na verloop van tijd in het huwelijk. Al zijn er uitzonderingen van vrouwen die bij hun man in Turkije gaan wonen; meestal komt de echtgenoot bij zijn vrouw in Nederland wonen. In dit onderzoek komen een paar stellen aan bod wier geschiedenis ongeveer zo is verlopen en ik volgde de lotgevallen van nog veel meer Nederlandse en Belgische vrouwen met een partner in Turkije op een aantal gespecialiseerde websites als www.seni-seviyorum.nl, www.buitenlandsepartner.nl, en www.lokum.nl.

Rachida: Ik was op vakantie in Turkije met een vriendin, en toen ... Hij werkte in een hotel achter de bar, niet waar wij logeerden, maar we kwamen hem wel vaak op straat tegen. We zijn aan de praat geraakt na een paar dagen. En het was zo serieus dat ik nog een week langer ben gebleven, met die vriendin. Of tenminste, het klikte zo goed. En toen ik weer terug was in Nederland, ben ik drie weken later weer voor een week gegaan. En toen wist ik het zeker. Toen heeft hij ook gevraagd of ik met hem wou trouwen. En drie maanden later zijn we dan ook echt getrouwd.

Alie: Nou, Osman die werkte als propper. Zo iemand die mensen naar binnen moet zien te krijgen als klant. En ik liep daar langs en ik dacht: oh, wat een charmante man. Het was niet meteen liefde, maar ik vond hem wel meteen leuk. Ik had al zo veel van die mensen daar zien staan en hij sprong er wel uit. De rest vond ik maar irritant. Hij kwam wel oprecht over.

Oprechtheid is het begrip waar het om draait in de relaties van Europese meisjes met Turkse vakantie vriendjes. Net zoals de kinderen van Turkse migranten die zichzelf terugvinden als voorwerp van de affecties van de jeugd van het dorp van hun ouders, twijfelen de West-Europese meisjes en vrouwen aan de echtheid van hun aanbidders gevoelens. Soortgelijke twijfels over de oprechtheid van de westerse vrouwen in hun relatie met een *hotelboy* leven er aan de andere kant. De onzekerheid vindt haar oorsprong in de manifeste welvaartsverschillen tussen westerse toeristen en lokaal personeel (Sanchez Taylor 2001).

2.4.2 Liefde of profijt?

Zowel voor de toeristen als voor de plaatselijke mannen en vrouwen is het onderscheid tussen 'echte liefde' en 'berekening' moeilijk te maken. Beide partijen hebben immers motieven om strategisch een vakantie liefde aan te gaan. In de ervaring van de vakantie-gangers zijn de Turkse jongens wel erg snel met mooie woorden, romantische gebaren en de wens om te trouwen. De Turkse jonge mannen (en vrouwen) hopen aan hun flirt een pleziertje, materiële voordelen in de vorm van cadeautjes, of zelfs geld voor het levensonderhoud over te houden en wie weet zelfs een ticket weg uit Turkije. De toeristen zien het flirten en vrijen met gretige, knappe jonge Turken als integraal onderdeel van hun vakantie-ervaring. Zij kunnen zich kieskeuriger opstellen en veeleisender zijn dan in een verhouding met een man of vrouw in eigen land.

Door **xx1** op woensdag 17 december 2008 – 20.06:

Een vakantie met een player kan leuk zijn. Je bent pas een sukkel als je hem hierheen haalt.

Door ... op woensdag 17 december 2008 – 23.48:

ja mee eens

Door **xx3** op donderdag 18 december 2008 – 0.01:

een vakantie met een player kan leuk zijn?!

wat is er leuk aan je zelf te laten gebruiken?

Door **xx4** op donderdag 18 december 2008 – 2.15:

Maar het kan ook heel lekker zijn elkaar te misbruiken hoor. Ik heb ook wel eens heerlijke sex op het Alanya strand gehad met zo'n lekker kereltje van daar ginter

(www.lokum.nl, geraadpleegd op 07-01-2009)

De verwarring is des te groter omdat de betrekkingen tussen toeristes en lokale mannen – anders dan die tussen mannelijke toeristen en lokale vrouwen – niet gemakkelijk als transactie worden bekeken, noch door de mannen, noch door de vrouwen. Ze zijn daarentegen opgezet als romance, waarbij de mannen niet meteen aansturen op seks maar ook uitgaan met de vrouw, romantische strandwandelingen maken, kortom: haar het hof maken. Uit onderzoek naar vakantieliefdes van vrouwen met lokale mannen blijkt dat de mannen in deze relaties doorgaans meer ruimte hebben om romantiek te ervaren, oftewel emotionele bevrediging te vinden en seksueel te experimenteren dan in relaties met lokale vrouwen. Tot de laatste hebben ze immers minder toegang buiten het huwelijk om (Pruitt en Lafonte 1995; Sánchez Taylor 2001; Nyanzi et al. 2005; vgl. Dragojlovic 2008).

Het gelijkmaken zien we hier terug als een van de strategieën om onzekerheid te bezweren. Verschil tussen de man en de vrouw wordt door de betrokkenen en de omgeving gelezen als een aanwijzing voor het schijnkarakter van de relatie. Met name wanneer de vrouw (veel) ouder is dan de man, komen buitenstaanders tot de conclusie dat het de man wel om materieel voordeel te doen zal zijn. Omgekeerd is het voor vrouwen een argument ter geruststelling dat hun vriend even oud is of ouder dan zijzelf. Op die wijze wijken zijzelf immers af van de stereotiepe slachtoffers van berekenende hotelboys (www.seni-seviyorum.nl, www.nationaalvakantieforum.nl). Wanneer een vrouw daadwerkelijk ouder is dan haar vriend, worden weer andere 'nivellerende' eigenschappen genoemd om te beargumenteren dat het desondanks wel echte liefde is.

xxx Guest Re: leeftijdverschil

Ik ben 24 en mijn vriend is 18 (bijna 19). Ik merk nu weinig verschil maar we kennen elkaar nog niet lang ... Als je hem ziet zou je ook niet zeggen dat hij pas 18 is. Ik had hem een jaar of 28 geschat. Hij is gelukkig ook heel zelfstandig en woont alleen. Hij komt snel naar Nederland en dan zullen we het wel zien ...

(www.nationaalvakantieforum.nl, geraadpleegd op 03-12-2012)

Daaraan verwant is het argument dat de vrouwen toch helemaal niet zo welgesteld zijn en dat hij, als hij op geld uit was, beter een ander had kunnen kiezen: dan wordt

economische gelijkwaardigheid verondersteld. Sánchez Taylor (2001) wijst er echter op dat westerse toeristen nauwelijks beseft hebben van de omvang van de welvaartskloof tussen hun land en dat van hun niet-westerse partner; ook een relatief onvermogen tot toerisme is in vergelijking met haar buitenlandse vriendje zeer welgesteld.

2.4.3 Afhankelijk verblijf

Iris: Het is voor ons altijd vrij cruciaal geweest, tenminste voor mij, dat we elkaar hier ontmoet hebben en dat de relatie niet wordt verzaamd door dingen als, ik heb voor jou alles opgegeven, want ik heb voor jou ... hij was al hier en daar kan ik niks aan doen! Want je komt al genoeg dingen tegen die moeilijk zijn, vind ik. Ik vind het geen relatie voor beginners, zo'n gemengde relatie. Zeker omdat we al een boel gedoe hebben gehad om Talip in Nederland te houden, dat ging niet erg makkelijk, en nou ik heb wel vaker gezegd van: "Ik ben blij dat ik niet heel erg jong was toen ik hem ontmoette." Want je moet nogal stevig in je schoenen staan om het allemaal goed te kunnen doen. En om problemen te overwinnen.

Een recente migrant in een relatie met een gevestigde inwoner van Nederland heeft een bijzonder afhankelijke positie. Hij of zij moet alle typische moeilijkheden van een migratie en inburgering doorstaan, evenals de heimwee naar het land van herkomst, familie en vrienden. De migrerende partner moet materiële en andere steun van zijn eigen sociale netwerk, dat hij of zij achterliet ontberen en nieuwe contacten leggen die dit verlies aan sociaal kapitaal kunnen goedmaken. Daarbij is ook formeel steeds meer verantwoordelijkheid voor de immigratie en inburgering van de buitenlandse partner bij individuele stellen en met name bij de referent komen te liggen (de Hart 2003; Bonjour 2008; Sterckx et al. 2014). Het komt erop neer dat de immigrerende partner de eerste jaren van het huwelijk of het partnerschap automatisch financieel en qua verblijfsrecht afhankelijk wordt van zijn of haar referent. Daarbij verkrijgt de partner pas na drie (sinds oktober 2012 vijf) jaar een zelfstandige verblijfstitel en tot die tijd betekent uit elkaar gaan terugkeer van de buitenlandse partner naar het land van herkomst.

Afhankelijkheid maakt kwetsbaar. Dat houdt eveneens grote risico's in voor vrouwelijke huwelijksmigranten, maar in hun geval versterken de voorwaarden omtrent partnermigratie de traditionele machtsverhoudingen binnen het huwelijk. Wanneer een mannelijke huwelijksmigrant in Nederland komt wonen, wordt de traditionele machtsbalans op zijn minst tijdelijk omgekeerd. De machtsomkering wordt door alle betrokkenen als een last gezien. Ze doen er alles aan om zo snel als mogelijk de werkelijkheid meer in overeenstemming te brengen met de gelijkheids- of vrouwelijke hypergamienorm (vgl. Lievens 1999; Luyckx 2000; Sterckx en Bouw 2005). Zodra de echtgenoot bijvoorbeeld het recht verwerft te werken, doen de vrouwen een stapje terug. Zo ging het ook met Rachida en Ahmet, die het eerste halfjaar nadat Ahmet in Nederland was gearriveerd, samen in Rachida's ouderlijk huis woonden dat zij voorheen deelde met haar moeder.

Ahmet en Rachida: Van inwonende schoonzoon tot pater familias

Als Ahmet naar Nederland komt om met zijn Rachida samen te gaan wonen, moet hij in zijn ogen alles opgeven wat hij tot dan toe heeft bereikt: zijn studie economie aan de universiteit en een goede baan waarmee hij zichzelf en een gezin zou kunnen onderhouden. Hij weet dat hij in Nederland niet op hetzelfde niveau zal kunnen voortstuderen en dat werk vinden

op zich al niet eenvoudig zal zijn. Het stel kiest toch voor een leven in Nederland omdat Ahmet in Turkije het leger in zou moeten. De eerste maanden in Nederland woonde Ahmet in bij Rachida en haar moeder, hetgeen een omkering is van de traditie van virilokali-teit (Schiffauer 1987; Timmerman et al. 2009). “In the beginning it was nice, of course, because in the beginning I was a visitor. And her mother was always sweet to me. And Rachida always tries to help me, always asks if I need anything, do I have some problem with her mother. But I never had problems with her mother. They are really so nice.” Rachida heeft wat minder rooskleurige herinneringen aan de periode bij haar moeder. Daar was, naast het gebrek aan privacy, vooral Ahmets afhankelijkheid debet aan. “Ik had het niet langer kunnen volhouden. Niet dat er ruzie was, helemaal niet, maar dat was eerder af en toe effe iets van hee ... Wat soms moeilijk was, was dat ik toch ook om hem moest denken. En dat ik ook wel wist dat hij het moeilijk had en zijn familie miste. Maar ik had het erger gehad als het andersom was.” Ook Ahmet kan na deze woorden toegeven dat hij het moeilijk had met zijn situatie. “In the beginning it was difficult to accept these things. Because Turkish men always have to work and always have to take care of their families, especially their wives. And I was sitting on the couch all day, watching television, while she had to get up at six in the morning, in the dark, to go to work. I didn’t easily accept these things. I didn’t work, I didn’t have my own money in hand ... I had to clean the house and I had to wash up. I told my parents and my old friends in Turkey, and they all laughed at me.” Rachida voelt zich verantwoordelijk voor Ahmets gekwetste mannelijke trots. Ze begrijpt het wel, maar tegelijk komt ze ertegen in opstand. Zelf zag ze thuis hoe haar moeder alles voor haar vader deed en dat beeld stond haar enorm tegen. “Ahmet is gewend als hij thuis is bij zijn moeder, dat zijn zus en zijn moeder en nichten, iedereen staat voor hem klaar. Zit hij op de bank, met een tafeltje erbij met thee en nootjes en de afstandsbediening ... en nou ja, zo ben ik niet. Ik wil wel voor mijn man zorgen, maar ik vind dat we allebei gelijk moeten zijn. Dus ja, voor hem komt het echt uit de cultuur, hij is het niet beter gewend. Ik heb het daar heel moeilijk mee, qua karakter.” Ahmet vindt zelf dat hij zich heel bereidwillig toont zich aan te passen en zijn steentje bij te dragen in het huishouden. Juist zijn afhankelijkheidspositie en het feit dat hij gast is in Rachida’s huis maakt ook dat hij zich niet aan huishoudelijk werk kan onttrekken, al zou hij het willen. Hij heeft dus maar van de nood een deugd gemaakt en zichzelf tot modern, geëmancipeerde man verklaard. “Yeah, in the beginning I was surprised. Because I thought, Marokkaans, they are the same like Turkish. Rachida was really different. I used to just sit on the couch and my sister and mother do everything for us. I never clean the house, I never *afwas*, and in the beginning was really difficult. But I think, because of myself, I also can accept things. I have an easy character for these things, I am not old-fashioned. Not always of course, but if I want to live with somebody and we want to live together really long time, we have to accept each other and we have to help each other.” Rachida is wel tevreden over Ahmets tegemoetkoming en al zegt hij nu dat hij geen luiers wil verschonen, als de baby er straks is, denkt zij dat het wel los zal lopen. Door een moeilijke zwangerschap zit ze nu echter tijdelijk thuis en dat komt de sfeer wel ten goede. Ahmet heeft ondertussen een baan buiten de deur gevonden en de ‘terugkeer’ naar een traditionelere taakverdeling heft een groot deel van de spanningen op. Rachida overweegt zelfs voor langere tijd huisvrouw te worden. “Ik wil eigenlijk fulltime thuisblijven. Nu kan dat niet, maar zodra het mogelijk is ... Zeker totdat ze naar school gaan. Al wil dat niet zeggen dat ... ik voel me er wel heel goed bij dat ik werk, ik voel me er wel sterk door ... maar als het financieel kan wil ik thuisblijven. En dat wil hij eigenlijk ook wel.”

Het feit dat een van de partners door de migratie afhankelijk wordt van de ander, leidt meestal tot spanningen in de relatie (vgl. Luyckx 2000; de Hart 2003), die nog worden opgevoerd door de lange periodes van onzekerheid over de uitkomsten van de

bureaucratische procedures. Veel relaties zijn hier niet tegen bestand. Het echtscheidingspercentage van huwelijken met één partner die migrant is, ligt substantieel hoger dan die van andere huwelijken (Van Huis en Steenhof 2004), met als grote uitschieter de huwelijken van Nederlandse vrouwen met niet-westerse partners: zes op tien haalt de tiende huwelijksverjaardag niet.

2.5 Conclusie

In dit hoofdstuk onderzocht ik de stelling dat gemengde huwelijken, huwelijken zijn van partners die de verschillen tussen hen kunnen overbruggen en de statusongelijkheid die inherent is aan de gemengde relatie, kunnen compenseren. We zagen dat verschil en ongelijkheid bron zijn van spanningen tussen de partners en tussen het stel en zijn omgeving. Daardoor is het idee dat verschil en ongelijkheid tussen de partners leidt tot moeizame en mislukte huwelijken in principe een *selffulfilling prophecy*.

Het helpt dat de partners in de gemengde relaties in dit onderzoek, behalve op het punt van etniciteit, om te beginnen al veel met elkaar gemeen hebben. In de loop der tijd worden de overeenkomsten bovendien groter, niet zelden door een bewuste actie om de verschillen tussen beiden te verkleinen. Zo kunnen ze initiële en vermeende verschillen tussen beiden en afstand tot de normen compenseren. In onderstaand schema zien we op welke punten een stel verschilt (-) en overeenkomt (+). Wanneer de ongelijkheid in maatschappelijke status die het verschil tussen de partners oplevert de genderverhoudingen omkeert, krijgt het een (-) erbij. De partners verschillen op het kenmerk nationaliteit als gedurende een periode tijdens hun relatie een van hen niet de Nederlandse nationaliteit had (met uitzondering van Bilal en Mario die EU-onderdanen zijn). In de loop der tijd krijgen deze (niet-EU-)partners door naturalisatie van de buitenlandse partner wel dezelfde (Nederlandse) nationaliteit. Als de statusongelijkheid tussen beide partners conform de norm van vrouwelijke hypergamie is, voeg ik het volgende teken (/+) toe om te laten zien dat de ongelijkheid wordt gecompenseerd. De laatste categorie 'gevestigd vs. nieuwkomer', is bedoeld om aan te geven wie van de twee partners langer 'gevestigd' is in Nederland. Daarbij is eigenlijk sprake van een 'schaal': een autochtoon is langer gevestigd dan een allochtoon, een kind van een migrant langer dan een eerstegeneratiemigrant uit een niet westers land. Een EU-migrant beschouw ik in dit schema als tussen een autochtone Nederlander en een niet-westerse migrant in, omdat de perceptie in de maatschappij van afstand tot de autochtone Nederlander kleiner is dan bij een niet-westerse migrant. Het teken in deze kolom is de uitkomst van het verschil tussen de scores van de partners: een (+) betekent een gelijke status, een (-) een verschillende status. Als bij ongelijkheid de man op die manier langer 'gevestigd' is dan zijn partner, krijgt een stel een (/+) erbij op dat kenmerk.

De paren in dit onderzoek ervaren zichzelf als verschillend en worden ook als zodanig beschouwd door hun omgeving: de partners hebben een verschillende etniciteit. Dat leidt ertoe dat ze zichzelf beschouwen als gemengd stel en dat ze door hun omgeving als zodanig worden bejegend.

Voor zover we verschil tussen de partners objectief kunnen vaststellen, domineren in de praktijk vooral de overeenkomsten binnen de stellen in dit onderzoek op gebied van opleidingsniveau, beroepsstatus, leefstijl en religie. Ze zien er in veel gevallen zelfs niet uit als een etnisch gemengd paar, maar lijken uiterlijk op elkaar. Een relevant verschil – omdat het verantwoordelijk is voor ervaren verschillen in normen, waarden en wereld

Tabel 3: Namen, nationaliteit, opleidingsniveau, beroepsstatus, religie en relatieve mate van gevestigd zijn in Nederland per stel dat in dit onderzoek bevraagd is. Namen zijn gefingeerd.

stel	nationaliteit	opleidings-niveau	beroeps-status	religie	gevestigd-nieuwkomer
Talip en Iris	-	+	-	+	--
Liliane en Moes	+	+	+	+ wordt -	+
Saloua en Karim	+	-	+	+	-/+
Elise en Mohamed	-	+	- wordt -/+	+ wordt -	--
Farida en Bilal	+	-/+	-/+	+	+
Saba en Mathijs	+	+	+	+	-/+
Naïma en Bahram	-	-/+	+	+	-
Jane en Mehmet	+	+	+	+	-
Toufik en Jantine	+	+	+	+	-
Hakima en Gustavo	+	- wordt +	+	+	+
Eylem en Mario	+			+	+
Nursen en Whalid	-			+	-
Yalda en Jaco	+	+	-/+	+	-/+
Souad en Dirk	+	+	+	+	-/+
Malika en Soufiane	-		+	+	-
Rachida en Ahmet	-	-/+	- wordt +	+	-
Alie en Osman	-				--
Najib en Julia	+	- wordt +		-	-
Cindy en Fatih	+	+	+	+	+
Sabien en Mesut	+	+	+	+	+
Marloes en Aziz	+	+	+	+	-

beeld – waarnaar de stellen echter moeilijk gedetermineerd kunnen worden is dat in sociale klasse; zowel Turkse en Marokkaanse ouders als hun kinderen zijn tijdens hun leven sociaal mobiel, hetgeen het moeilijk maakt vast te stellen tot welke klasse ze moeten worden gerekend. Daar komt bij dat de partners botsingen tussen beiden over waarden en normen niet duiden aan de hand van verschillende klasse, maar eerder van etnische of religieuze cultuur. Er is één kenmerk van de partners dat bij verschil ook de voor de hand liggende ongelijkheid oplevert: nationaliteit. Paren waarvan één partner uit Turkije of Marokko migreert, ervaren een manifest verschil in rechten om een Europees land in te reizen, er zich te vestigen en een gezin te stichten. Dit verschil trekt een zware wissel op het begin van de relatie.

In hun verhalen over overeenkomst en verschil laten de gemengde paren zien dat het verschil in etniciteit werkt als een stigma: aan dat ene verschil wordt door hun omgeving zo veel relevantie toegekend, dat het beeld van het paar domineert (Goffman 1963). Ze moeten zich voortdurend verhouden tot de stereotiepe beelden die er over hun relatie bestaan en voelen zich geroepen zich te verantwoorden voor het overschrijden van een aantal sociale normen. De gemengde paren ervaren sociale druk om de

verschillen tussen hen beiden te reduceren conform de norm van gelijkwaardigheid of in lijn te blijven met de maatschappelijk geaccepteerde ongelijkheid: wanneer de man een superieure maatschappelijke positie heeft ten opzichte van zijn vrouw en wanneer de ‘gevestigde’ een hogere status geniet dan de ‘nieuwkomer’. De verhouding tussen de seksen is daarbij het belangrijkste. Als er verschillen zijn tussen de partners inzake opleidingsniveau en beroepsstatus vallen deze doorgaans uit in het nadeel van de Turkse of Marokkaanse partner. Als het gaat om een Turkse of Marokkaanse man, betekent dit een omkering van de geaccepteerde genderrollen; de stellen ervaren dat ze zich daar zelf ongemakkelijk bij voelen en dat ze er door hun omgeving op aangesproken worden. Dan kan het stel de ongelijkheid pareren door te wijzen op het feit dat de man een (relatieve) nieuwkomer is: door zijn migratieachtergrond kon hij (nog) niet zijn volledige potentieel verwezenlijken.

Dat vereist *emotion work* van beide partners en de bereidheid in hun *performance* naar de buitenwereld te benadrukken dat de man helemaal niet inferieur is aan zijn vrouw. Hoe het stel dit doet varieert naar gelang het publiek dat men voor zich heeft. Voor een publiek van hoogopgeleiden benadrukken de vrouwen dat hun partner gelijkwaardig is op het gebied van intelligentie en communicatieve vaardigheden. Dat hij is opgegroeid in een niet-Europees land vormt een acceptabele verklaring voor zijn lagere opleidingsniveau en beroepsstatus. Daarnaast biedt geloof(spraktijk) voor een religieus ‘publiek’ mogelijkheden om gelijkheid te claimen. Maar de genderverhoudingen worden vooral ‘gecorrigeerd’ door te spelen met de presentatie van de taakverdeling tussen man en vrouw binnenshuis: zij neemt daarbij vooral voor het oog van gasten huishoudelijke en zorgtaken waar. Of, maar dat is alleen voor hoogopgeleide autochtonen bruikbaar wisselgeld: hij benadrukt zijn rol als moderne, ‘geëmancipeerde’ man. Een opmerkelijke manier waarop partners ongelijkheid reduceren is door zich beiden als ‘allochtoon’ of ‘niet 100% Nederlands’ te presenteren. Dat is onderdeel van een geuzenattitude die in sommige kringen van niet-Nederlanders bestaat en waarin men zich afzet tegen de dominante Nederlandse cultuur. Opvallend genoeg kiest men dan niet voor een identiteit waarmee maatschappelijk beter kan worden gescoord, maar wel in de naaste omgeving van het paar waarin ze weinig autochtone Nederlanders tegenkomen.

Verskil en overeenkomst zijn niet statisch maar ontwikkelen zich in de loop van de relatie. Bovendien zijn ze het resultaat van meer of minder bewust *emotion work* van de partners. En tot schipperen, compromissen sluiten en een ‘show opvoeren’ (zie later) is men niet altijd even bereid: in het vuur van de eerste verliefdheid is het vanzelfsprekend, als het gaat om de opvoeding van kinderen zijn partners meer geneigd tot rechtlijnigheid en de omgang met ex-partners heeft over het algemeen te lijden onder weinig bereidheid tot het vinden van overeenkomsten. Terwijl de ex-partners de breuk niet noodzakelijk toeschrijven aan religieuze of culturele verschillen ervaren ze dat hun omgeving ervan uitgaat dat die de aanleiding vormden; om zich niet nader te hoeven verantwoorden grijpen de ex-partners terug op deze verklaring die zonder veel verdere vragen wordt geaccepteerd. De *performance* van gelijkheid en overeenkomst slaat dan om in een vertoning van verschil.